

The Project Gutenberg eBook of Fredrika Runeberg, by friherrinna Alexandra Gripenberg

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Fredrika Runeberg

Author: friherrinna Alexandra Gripenberg

Translator: Hilda Maria Käkikoski

Release date: June 15, 2005 [EBook #16071]

Most recently updated: December 11, 2020

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK FREDRIKA RUNEBERG ***

Produced by Matti Järvinen and Tuija Lindholm.

Fredrika Runeberg.

Kirj. Aleksandra Gripenberg.

Teoksesta "Finska Kvinnor på olika arbetsområden"

(Suom. Hilda Käkikoski.)

Ensimmäisen kerran julkaistu vuonna 1904.

Kaitselmus johti niin että meidän suuren kansallisrunoilijamme rinnalla oli nainen, joka on ansainnut Suomen naisten katoamattoman kiitollisuuden. Johan Ludvig Runeberg on runoilijana herättänyt henkiin Suomen kansassa selvästi tajutun isänmaanrakkauden. Hänen puolisonsa, Fredrika Runeberg, on ensimmäinen, joka meidän maassamme on julkisesti puhunut naisen puolesta ja tuonut esiin hänen elämäänsä ahdistavat epäkohdat. Jalouden kultaloisteessa hänen nimensä säteilee kahdeksannentoista vuosisadan keskivaiheilta. Mutta näihin asti häntä on melkein yksinomaan kuvattu suuren miehen puolisona. Ja kuitenkin hänen rikas henkensä, hänen eheä persoonallisuutensa, hänen hieno, hehkuva runoilijahenkensä herättävät siksi suurta mielenkiintoa, että ne kyllä oikeuttaisivat Fredrika Runebergin oman itsensäkin vuoksi saamaan sijan meidän sivistyshistoriassamme.

Suotakoon nuoremman sukupolven hellävaroen kohottaa sitä verhoa, joka tähän asti on kätkenyt meiltä paljon, mikä koskee hänen elämäänsä ja toimintaansa. Voidaksemme rakastaa ja kunnioittaa jotain henkilöä, täytyy meidän häntä tuntea. Näiden rivien kirjoittamiseen on antanut aihetta toivo, että nykyään elävälle sukupolvelle valmistettaisiin ilo omistaa Fredrika Runebergin muistolle kiitollinen ihailu ja rakkaus. Ihmisen elämä on niinkuin hiekkajyvänen miljoonien muiden joukossa. Kuinka helposti se unhottuu? Siitä syystä on hyvä ajoissa koota muistoja, niin kauan kuin vielä elää edes joku aikalainen, joka on ollut persoonallisessa yhteydessä sen henkilön kanssa, jonka kuvaa tahdotaan

tallentaa.

* * * * *

Fredrika Charlotta Tengström syntyi Pietarsaareissa syysk. 1 p:nä 1807. Hänen isänsä oli tullinhoitaja, sittemmin hallituskonseljin kamreeri, Karl Fredrik Tengström. Äiti oli Anna Margaretha Bergbom. Hänen lapsuutensa päiviä synkistyi sairaus, joka teki hänen alkuaankin suljetun luonteensa vielä enemmän sulkeutuneeksi[1]. Perheessä ei ollut hänen ikäisiään lapsia leikkiverieksi, ja sen johdosta Fredrika oppi tavattoman aikaisin lukemaan. Joku oli opettanut 4-vuotiaalle kirjaimet ja sitten hän omin päin rupesi tavailemaan arkkipiispa Tengströmin "Läseöfningar för mina barn"-nimistä lastenkirjaa. Kun Fredrika oli oppinut puhtaasti lukemaan sisältä, annettiin hänelle katekismus käteen, ja kuusivuotiaana hän jo osasi Möllerin katekismuksen ulkoa. Pikkulasten koulussa, johon Fredrika sitten pantiin, ei hänellä siis ollut mitään tehtävää, koska hän jo ennestään osasi, sisäluvun ja katekismuksen, ja tällaisessa koulussa ei muuta opetettu.

[1] *J. E. Strömborg*: Biografiska anteckningar om Johan Ludvig Runeberg.

Seitsenvuotiaana Fredrika rupesi lukemaan Karl-veljensä johdolla, joka veli oli hyvin omituinen, mutta lahjakas nuorukainen. Opetustapa oli varsin kummallinen: Saksan ja Ranskan oppiminen kävi siten että kaksi ensimmäistä vuotta luettiin yksinomaan kielioppia, sitten sai oppilas omin päin ruveta kääntämään ja kuulustelussa tehdä selkoa sanoista y. m. Hän, kuten muutkin sen ajan tytöt, sai käyttäen paljon aikaa vierasten kielten oppimiseen. Muihin tiedon haaroihin ei luotu suurtakaan huomiota.

Fredrikan kivullosuus oli syynä siihen että vanhemmat lähettivät hänet 13-vuotiaana Raaheen, siinä toivossa, että ilmanmuutos häntä vahvistaisi. Siellä hän asui enonsa, kruununvouti Bergbomin luona, jonka iloissessa lapsilaumassa tehtiin monta hauskaa kepposta. Siellä hän myöskin sai lukea; opettajana oli vanhin serkku, joka oli saanut kasvatuksensa Tukholmassa.

Siihen aikaan eivät Fredrikan vanhemmat enää asuneet Pietarsaareissa. V. 1809 oli isä tullut hallituskonseljin raha-asiaintoimituskunnan kamreeriksi ja perhe oli muuttanut Turkuun. Kun Fredrika palasi Raahesta sinne, poikkesi hän Pietarsaareen. Sukulainen kun oli, kävi hän Runebergin perheessäkin ja näki silloin ensi kerran vastaisen puolisonsa.

Tästä kohtauksesta kertoo Z. Topelius: — "Kun Fredrika Tengström äitinsä kanssa saapui Runebergille, oli Johan Ludvig, siihen aikaan pitkä lukiolais-roikale, juuri palannut kalastusretkeltä. Vankka voileipä kädessä hän seisoj ruokasalissa päivettyneenä, avoaloin, tukka pörrössä ja puku pahanpäiväisesti tahrattuna. Kauhukseen kuuli hän äidin porstuassa ottavan vastaan vieraita; hänellä ei ollut pakenemisen mahdollisuutta, sillä vierasten täytyi kulkea ruokasalin kautta vierashuoneeseen ja ruokasalista ei ollut ovea muualle kuin porstuaan ja vierashuoneeseen. Säikähtyneenä hän pujahti erään oven taakse piiloon. Mutta nuorukainen ei tullut ajatelleeksi että hänen paljaat jalkansa saattavat näkyä oven alta. Hetken päästä kuuluikin makea nauru: vieraat olivat heti huoneeseen astuessaan keksineet karkulaisen, joka kutsuttiin tervehtämään. Avoaloin ja hämillään Johan Ludvig näinmuodoin tutustui tulevaan puolisoonsa."

Fredrika kävi nyt jonkun aikaa Turussa erästä koulua, jonka johtajattarena oli muuan rouva nimeltä Johnsson, ja jossa opetettiin saksankielellä. Muutaman kuukauden kuluttua hän muutettiin toiseen Turun kouluun, tuohon aikanaan hyvin kiitettävään Salmbergin pensionaattiin, jota hän kävi vuoden. Hänen opettajansa, rouva Anna Salmberg, oli merikapteenin leski ja syntyään englantilainen. Kaikki aikalaiset, jotka hänestä puhuvat, sanovat häntä sivistyneeksi ja rikaslahjaiseksi naiseksi, johonka oppilaat hartaasti kiintyivät. Fredrikakin oli hänen läheisessä ystävyydessään ja vielä monta vuotta koulusta lähdettyäänkin jatkoi kirjevaihtoa hänen kanssaan. Tässäkin oppilaitoksessa luotiin päähuomio vieraihin kieliin. Siitä Fredrika sai sellaisen kielitaidon, että hän luki sujuvasti ranskaa, saksaa ja englannin kieltä, vieläpä lukiessaan ilman vähintäkään vaikeutta suoraa päätä käänsi vieraskielisen kappaleen ruotsiksi. Näin ollen oli aivan luonnollista, että hän, 16-vuotiaana koulun päätettyään, sai aina olla ääneenlukijana silloin kuin perhe oli koolla.

Kodissa noudatettiin ajan tavan mukaan ankaraa järjestystä ja kaikkien täytyi iltaan kello seitsemään asti ahkerasti tehdä työtä kodin hyväksi ja kello 9 oli jokaisen määrä olla levolla, kynttilät sammutettuina. Tällaisissa oloissa ei Fredrikalla ollut paljon aikaa lukemiseen, piirustukseen, vesimaalaukseen, sametille maalaamiseen, tekokukkien valmistukseen y. m. tehtäviin, joihin hänellä oli suuri taipumus. Maalaamiseen hän tavallisesti käytti sunnuntai-iltapäiviä.

Isän kuoltua 1824 tapahtui perheessä monellaisia muutoksia. M. m. luotiin Fredrikan taipumuksiin oikeutettua huomiota, sillä hän alkoi saada tuloja akvarelleistaan ja samettimaalauksistaan. Täten hän ansaitsi kaikki rahat omiin tarpeihinsa, vieläpä kokosi pienen pääomankin, 400 riikintaaleria, joilla sitten morsiamena hankki itselleen kapiota. M. m. oli hän maalannut rullakaihtimet kaikkiin arkkipiispan ikkunoihin. Mutta siihen aikaan ei pidetty oikein sopivana että "säätyläisnainen" ansaitsi

rahaa omalla työllään; siitä syystä Fredrikan töitä täytyi myödä aivan salaa.

Strömborg mainitsee biograafisissa muistiinpanoissaan, joista ylläolevat tiedot ovat otetut, että Fredrika nuoruudessaan yhä edelleen oli yhtä hiljainen ja itseensä sulkeutunut kuin lapsenakin. Hänen vanhin sisarensa Carolina, naimisissa professori Bergbomin ja sitten toisen kerran professori Tengströmin kanssa, oli kaunis ja yleiseen suosittu. Häntä Fredrika suuresti ihaili, ja jos hän sai jonkun kauniin vaatekappaleen tahi koristuksen, niin hän heti oli valmis antamaan sen sisarelleen, joka hilpeällä ja herttaisella luonteellaan herätti kaikkialla iloa ja vilkkautta.

Fredrika taas karttoi seuraa ja usein, kun oli vieraskutsut tahi tanssiaiset, täytyi äidin nuhteilla taivuttaa hänet menemään muitten nuorten joukkoon. Lukeminen oli jo pienestä pitäin hänen hupaisin ajanviettonsa ja hän kirjoitti runoja jo koulua käydessään; mutta nuo mieliharrastuksensa hän kaikesta päättäen koetti pitää muilta salassa. Sittenkin ympäristö sai niistä joskus vihiä. Eräs aikalainen kertoo että hän 15-vuotiaana, kun arkkipiispa Tengströmillä oli Paraisissa kutsut, omaistensa hämmästykseksi luki kaikkien kuullen oman sepittämänsä kertomuksen. Hänellä kun oli ääneenlukeminen ikäänkuin virkana kodissa, oli hän tottunut lukemaan tavattoman nopeasti, joten hän kerkisi lukea paljon. Valitettavasti oli hänen kasvatuksensa, vaikka se olikin paljoka parempi kuin muitten sen ajan tyttöjen, kuitenkin niin puutteellinen ettei hän lukenut sanottavasti muuta kuin kaunokirjallisuutta. Kenties se painostava tunne, että tietämättömyys oli hänen omaa kehitystään ehkäissyt, on syynä siihen että hän sittemmin niin hartaasti ja vakuuttavasti vaatii perusteellisempaa kasvatusta tytöille. Omaan kokemukseen perustuu nähtävästi myöskin se lämpö ja into, jolla hän myöhemmin koetti sanoin ja töin ahdistaa tuota työn halveksimisesta johtuvaa väärää käsitystä, ett'ei sivistyneen naisen muka sovi tehdä työtä *palkan edestä*.

Turun palon jälkeen rouva Tengström tyttärensä kanssa muutti luonnonihanaan Paraisten pitäjääseen, jonne vähitellen muitakin sukulaisia kerääntyi. Siellä hän yhä useammin tapasi sukulaisensa Johan Ludvig Runeberginkin. He olivat tosin jo ennestäänkin tutut, mutta täällä Runeberg vasta varsinaisesti alkoi Fredrikaa lähestyä. Kesäisin nuorisoparvi teki vähä väliä veneretkiä luonnonihaniin paikkoihin, talvisin pidettiin kirjallisia iltaseuroja, joissa luettiin jonkun läsnäolijan tilaisuutta varten sepittämä runo tai kirjoitus tahi myöskin joku uudemman kirjallisuuden tuote, joista siihen aikaan oli suuri puute; välilläkin iloisesti juteltiin ja leikittiin. Muut nuoret tavallisesti jättivät Fredrikan ja Runebergin kahden kesken, sillä heiltä, joita kumpaisiakin viehätti kirjalliset kysymykset, ei koskaan keskusteluaineita puuttunut. Todistuksena siitä harvinaisen vilkkaasta harrastuksesta, jolla Fredrika seurasi aikansa kaunokirjallisuutta, mainitaan että hän jo v. 1827 oli lukenut Ossianin laulut Macphersonin englanninkielisenä käännöksenä ja esitti niistä suuren osan ruotsiksi Runebergille.

Tältä ajalta on tallella kirjeitä, jotka Fredrika on kirjoittanut eräälle Salmbergin koulun aikaiselle ystävälleen, kirjailija Augusta Lundahlille, joka sittemmin tunnetaan rovasti Walleniuksen puolisona. Nämä kirjeet kuuluvat erääseen kokoelmaan, joka on hyväntahtoisesti annettu näiden rivien kirjoittajan käytettäväksi. Kirjeet, — jotka enimmäkseen ovat ranskankielisiä — luovat hauskan kuvan siitä iloisesta nuoruuden elämästä, jota Fredrika siihen aikaan vietti.

Aikaisimmassa kirjeessä (v:lta 1826) hän hartaasti pyytää ystäväänsä saapumaan Turkuun juhlaaksi, jota toivottiin vietettävän keisari Nikolain kruunauksen johdosta, ja tilaa "8 luotia hyvin valaistua villalankaa Finlaysonilta, schawletiksi", jommoisen hän (Fredrika) näki eräässä klubissa talvella ja josta hän sanoo; että "aina siitä pitäin on kilpailtu ken saisi hankituksi itselleen sellaisen". Toisessa, samana vuonna kirjoitetussa kirjeessä hän kertoo Helsingin matkastaan ja laskee leikkiä seikkailuistaan siellä, nimittäen itseään "cousine de campagne"ksi (maanmoukaksi). Kirjeestä huomaa, että ihmiset nyt jo olivat alkaneet pitää häntä ja Runebergia ikäänkuin toisilleen kuuluvina, sillä hän sanoo: "ei minulla ole aavistustakaan kuka voisi olla serkkuni Runebergin morsian". Kaikki nämä 1826 kirjoitetut kirjeet ilmaisevat tavallista suurempaa leikkisyyttä ja elämäniloa. Mutta niissäkin toisinaan ilmenee tuo Fredrikan luonteen alakuloisuus ja hänen tyytymättömyytensä omaan itseensä. Niinpä hän esim. riemuitessaan ystävänsä Turkuun ja Paraisiin tulosta ei uskalla antautua ilon valtaan, vaan huudahtaa toivottomasti: "minä en kuitenkaan voi uskoa että se on totta, minä en uskalla toivoa". "Car cela aurait trop de plaisir pour moi." (Se olisi liian suuri ilo minulle.)

Syksyllä 1828 hän muutti äitinsä kanssa Helsinkiin. Hän haikeasti kaipasi kauniita Paraisten maisemia ja pelkäsi olevansa kaupungissa ikäänkuin häkkiin suljettuna. "Moi, je suis tout à fait folle des vues belles." (Minä kun olen aivan hurjasti ihastunut kauniisiin näköaloihin.) Samana kesänä hän oli ollut paljon Runebergin seurassa ja luultavaa on, että he silloin olivat tulleet selville toistensa tunteista. Joulukuun 12 päivänä samana vuonna he menivät julkikihloihin. Strömborg kertoo, ett'ei Tengströmin perheen vanha uskollinen palvelija Lisette pitänyt tuota Runebergin kanssa solmittua liittoa Fredrikalle edullisena, koska sulhasella ei ollut mitään omaisuutta. Kun häntä kehoitettiin toistaiseksi pitämään kihlausta salaisuutena, kerrotaan vanhuksen äreästi vastanneen: "ei minun ole tapana puhua pahaa herrasväestäni".

Kihlaus kesti vuosikausia. Runeberg luki koko ajan ahkerasti, ja sanotaan, että hänen osaksi tuli kiittää morsiantaan tutkintojen hyvistä tuloksista, sillä Fredrika nousi klo 4 aamuisin ylös keittämään kahvia sulhaselleen, Runeberg oli, näet, halunnut kahvia näin varhain aamusella arvellen että se antaisi työlle nopeampaa vauhtia. Palvelija kun oli vanha ja mukavuutta rakastava, otti morsian kahvinkeiton omaksi tehtäväkseen. Runeberg, näet, asui viimeiset ajat tulevan anoppinsa kanssa samassa talossa.

V. 1830 Runeberg nimitettiin kaunopuheisuuden dosentiksi yliopistoon ja seuraavana vuonna hän vietti häänsä Fredrika Tengströmin kanssa. Fredrika kirjoittaa tapauksesta ystävälleen Augusta Lundahlille helmik. 14 p:nä 1831:[1]

[1] Ennen julkaistu Strömborgin usein mainitussa teoksessa.

— "Allekirjoituksesta huomaat sen minkä luullakseni jo ennenkin olet kuullut, että minä olen muuttanut nimeä ja joutunut uusiin oloihin. Tammik. 21 päivä oli meidän hääpäivämme. Ainoastaan lähimmät sukulaisemme olivat häihin kutsutut. Sekä Runeberg että minä olimme toivoneet että tuo päivä vietettäisiin kaikin puolin yksinkertaisesti. Sen mukaan olin puettukin. Ehkä sinua huvittaa kuulla minkälainen puku minulla oli? Valkoiset silkkisarssikengät ja silkkisukat, silkkisarssinen hame, joka oli päällystetty hohtoharsolla. Siinä ei ollut muuta koristusta, kuin pieni silkkikierre polven kohdalla. Uumille oli köytetty pitkä hohtoharsovyöhyt, jonka päät riippuivat, kaulassa rypyttetty pitsi, liivissä ja hihoissa ei minkäänlaisia ryppejä eikä koristuksia, ainoastaan pitsikalvostimet, kaulassa valkoiset vahahelmet, jotka olivat kiinnitetyt soljella, päässä kruunu ja seppel, jossa oli eternallejä koristeena. Muuten ei mitään koristuksia tukassa. Kukkavihko kiinnitettynä hameeseen ja toinen olkapäällä. Nyt olet nähnyt morsiamen! Hauskempi sinun olisi, jos voisin kuvata häitten jälkeistä päivää, jolloin useimmat häävieraat ja muutamat Runebergin ystävät (joukossa sellaisiakin, jotka eivät olleet mukana häissä) tulivat jo aamusella meille, ja kun koko päivä oli vietetty puhellen, nauraen ja laulaen, erottiin iltasella. Oli tosiaankin hauska alottaa uusi elämänsä noin, läheisten omaisten ja ystävien piirissä, kesken vilkkaan ilon ja leikkipuheitten. Onpa kuin jos vieraaseen paikkakuntaan muuttaneita ensimmäisenä päivänä tervehtisi kaunis ilma."

Strömborg kertoo, että vastaanaineitten koti oli hyvin yksinkertainen. Samassa talossa, jossa rouva Tengström asui, oli pieni kylkirakennus, josta vuokrattiin kaksi huonetta. Niitä oli ennen käytetty puusepän työpajaksi. Nuori morsian paperoitsi itse seinät ja maalasi paperin. Huutokaupasta ostettiin tarpeellisimmat huonekalut, jotka Fredrika yhdessä Fredrik-veljensä kanssa sitten puhdisti ja korjaili. Lattialle, johon vuosien kuluessa oli syöpynyt nokea, liimaa ja vernissaa, pantiin peitteeksi matot. Hellän käden kaunistamina nuo vaatimattomat huoneet näyttivät hyvin somilta. Talouskaluja ei ollut muuta kuin kaikkein välttämättömimmät. Niinpä oli nuorella rouvalla ainoastaan puoli tusinaa mataloita lautasia ja sama määrä syviä.

Jotenkin samaan aikaan, kuin Runeberg meni naimisiin, joutui hän jäseneksi tuohon tunnettuun Lauantaiseuraan, joka niin suuresti vaikutti sekä hänen että hänen vaimonsa kehitykseen. Seuraan kuului joukko nuoria miehiä, jotka melkein kaikki sitten tavataan Suomen miesten valiojoukossa, kirjallisuuden ja tieteen edustajina. Näistä miehistä mainittakoon Runebergin rinnalla Johan Jakob Nervander, Johan Jakob Nordström, Johan Vilhelm Snellman, Fredrik Cygnaeus y. m. Tämä "seura" kokoontui jäsenien kodeissa vuorottain. Kokouksissa vaihdettiin ajatuksia, etenkin kirjallisuudesta, esitettiin uudempaa ruotsalaista kirjallisuutta ja keskusteltiin siitä johtuvista kysymyksistä. Vihdoin tavataan Lauantaiseurassa naisiakin, vaikka heitä ei liene ollut monta. Heidän joukossaan oli Augusta Lundahl, joka silloin tällöin oleskeli Helsingissä. Runeberg ja hänen puolisonsa olivat kumpainkin kiintyneet häneen ja kutsuivat häntä tavallisesti lempinimellä "Hebeksi".

Kuinka kehittävästi Fredrikaan vaikutti seurustelu noitten etevien miesten kanssa, sen kyllä käsitämmme. Näyttää siltä kuin hän jo alusta pitäin olisi jossain määrin ottanut osaa miehensä töihin ja henkisiin harrastuksiin. Ainakin huomaa sen Strömborgin muistiinpanoista, joissa m. m. mainitaan, että hän usein miehensä puolesta luki kaunokirjallisia teoksia, etenkin uusinta kirjallisuutta ja sitten esitti hänelle sisällyksen pääpiirteet, siten säästääkseen hänen kallista aikaansa. Aikaa voittain Runeberg ainoastaan tällä tavoin seurasi aikansa kirjallisuutta, etenkin ruotsalaista.

Avioliiton kolmantena vuotena rouva Runebergia kohtasi suuri suru. Hänen ensimmäinen lapsensa, pieni tyttönen, kuoli. Matkustettuaan miehensä kanssa Tampereelle neiti Lundahlia tervehtämään ja käytyänsä Kyröskoskea ihailmassa, palasi hän taas Helsinkiin, jossa pieni koti nyt tuntui tyhjältä ja autiolta. Hän kirjoittaa tästä ystävälleen syysk. 10 p:nä 1833:

— "Autiolta ja tyhjältä tuntuu kotiin tullessa, mutta olen koettanut ahkerassa työssä etsiä virkistystä, ja kiitos Jumalan, sitä eletään sentään, päivä menee, toinen tulee. Täydellistä onnen autuutta ei saakaan toivoa täällä maan päällä, se saattaisi meidät unhottamaan että olemme ihmisiä, ja minä onnellinen, miksi vaikeroitsisin sitä että osa onnestani otettiin pois, kun olin äärettömän rikas. Minullahan on vielä niin paljon, paljon, kumpahan vaan oppisin kärsivällisesti ajattelemaan, että, minulla oli vielä enemmän ja että sillä, joka antoi, oli myöskin oikeus ottaa."

— — Kuinka minä ikävöin Kyröskoskea. Kun ajattelen, että se tänäkin hetkenä kuohuu ja kiiruhtaa eteenpäin samoin kuin sinä päivänä, jolloin me siellä olimme, ja että se samalla tavalla pauhaa ja rientää vielä silloinkin, kuin lukemattomat sukupolvet ovat meidän ja jälkeentulevaistemme haudoilla astelleet, ja että ne, jotka ennen meitä ovat sitä katselleet, ovat täältä hävinneet, uudet sukupolvet ovat sen kuohuntaa kuullen syntyneet ja taas kadonneet, mutta *se* on paikallaan, äärettömässä ikuisessa vaihtelussa — silloin päätäni huimaa. Mutta minä tahdon tulla sinne vielä kerran, minä en muista sitä niin kuin tahtoisin. Sellainen, mikä minuun oikein syvästi vaikuttaa, valtaa mieleni niin että olen kykenemätön vastaanottamaan kuvia, jotka voisivat mielessäni säilyä. Minä tahtoisin nähdä sen vielä kerran, voidakseni todella sen *nähdä!*"

Samalla kuin Fredrika kirjallisuutta lukemalla välillisesti auttoi miestänsä, rupesi hän suoranaisestikin ottamaan osaa hänen työhönsä kirjoittamalla Morgonbladiin, jota Runeberg toimitti v. 1832—37. Hän mainitsee siitä leikillisesti eräässä kirjeessä ystävälleen: — "Runeberg valittaa ja vaikeroi, ettei hänellä ole mitään lehteen pantavaksi ja siitä syystä yksin minunkin täytyy auttaa sitä raukkaa." Hänen varhaisimpia kynäntuotteitaan Morgonbladissa on "Den unga nunnan"-(Nuori nunna)-niminen novelli. Se julkaistiin lehdessä v. 1833 ja on kirjoitettu samaan tyyliin kuin Mellinin historialliset novellit. Luonnollista oli että hän, tehden työtä Runebergin vertaisen suuren runoilijan rinnalla, aikana, jolloin "kirjallisia naisia" kohtaan singahutettiin purevia pistopuheita, piti perin vähäpätöisenä omaa kirjailijalahjaansa. Hän mainitseekin kirjeissään siitä vain ikäänkuin leikillä. Tuntuu, kuin hän tahtoisi itseltään sekä muilta kätkeä, että hänen kirjalliseen toimintaansa on muitakin vaikuttimia, kuin halu auttaa miestänsä.

— — "Me vietimme — kirjoittaa hän tammik. 13 p:nä 34 — jouluillan —s:llä. Siellä oli paljon joululahjoja — — ja runoja summittain. Kesken kaiken minun täytyy kertoa että eräs rouvasihminen, kun hän oli kuullut että varsinkin meillä Kruununhakalaisilla, oli ollut paljon runoja, oli sanonut: "No, kummakos tuo, jos heillä runoja on, kun eivät pitkinä Jumalan päivinä tee muuta kuin kirjoittavat runoja niin monta kuin heitä on!!!!" Minä lienen "tuskin koskaan nähnyt tuota rouvasihmistä, joka näkyy saaneen niin tarkat tiedot siitä mitä me teemme. Onpa sekin vallan hullunkurista, että minä olen saanut kantaa niin monen runosynnit."

Kesän 1834 Runebergit viettivät Haiharan talossa Tampereen lähellä. Muuttopuuhut tuottivat rouva Runebergille suurta hauskuutta, sillä hän ajatteli ilolla yhdessä oloa ystävänsä kanssa. Augusta Lundahl asui, näet, Tampereella. Maalisk. 12 p:nä —34 hän kirjoittaa: — "Saatpa nähdä, että me aijomme elää kuten lintu oksalla, huolehtimatta olost ja elämästä, ottaen päivän sellaisena kuin se kulloinkin tulee. — — Runeberg miehenä ja vasta äsken jätettyään ylioppilasvuodet, eli oikeammin sanoen: eläen vielä opiskelevan elämää, osaa kyllä ottaa päivän semmoisena kuin se on, ja enpä minäkään ole siinä kohden aivan tottumaton, ja olen pitänyt sitä hauskana, kun on näin eletty huvin vuoksi ja siedettävänä, kun siihen on hätä pakottanut, kuten oli laita muutamia viikkoja Turun palon jälkeen, jolloin minulla ei esim. muutamiin viikkoihin ollut yhtenäkkään yönä muita sänkyvaatteita, kuin joku vaatemytty tai pieni tyyny pään alla, ja kun meistä melkein tuntui, kuin olisimme tehneet syntiä kerran, kun meillä, ostettuumme lihaa eräältä talonpojalta, oli päivällispöydässä lihaa ja lientä, kun kaikki muut olivat tyytyväisiä, jos saivat perunoita ja leipää. Tuommoisella elämällä oli viehättävätkin puolensa, ja se mikä oli kauheata, ei enää järkähtänyt mieltä, kun siihen tottui ja kun ei toinen ollut kurjemmassa tilassa kuin toinenkaan.

— — Jos siellä paikkakunnalla sattuisi olemaan joku tytön tynkä, niin hän olisi omansa Iriksen[1] virkaan. — — Ei hätää, vaikka minun täytyisikin ottaa osalleni hienommat keittiötoimet. — — Toivon etteivät nuo puuhut ole ylen monimutkaisia. — — Saammeko sänkyvaatteita myöskin? Ei siinä tarvitse untuvatyynejä, mutta jos talonväellä on edes jotain, niin on hyvä." — —

[1] Iris oli jumalien sanansaattaja muinaisessa Roomassa. Tässä palvelija. Suoment. muist.

Samana talvena rouva Runeberg oli alkanut lukea suomea, — yritys, joka siihen aikaan oli aivan tavaton herrasnaishalle. Painatamme tähän otteen kirjeestä ystävälle, joka kirje todistaa hänen lämmintä myötätuntoisuuttaan vasta heränneitä kansallisia harrastuksia kohtaan: — "Lönnot on nyt täällä. Hän on tullut toimittamaan ja painattamaan suurta kokoelmaa runoja, jotka hän on kerännyt Arkangelin tienoilta. Hänellä kuuluu olevan useita mythologisia runoja, joiden avulla hän sanoo Suomalaisten jumaluustaruston esiintyvän tutkijalle paljoa selvemmin ja täydellisemmin, kuin mitä Skandinaavian jumaluustarusto on saatu tutkituksi Eddan avulla. Eilen, jolloin en edes vielä tietänyt että hän oli tullut kaupunkiin, tuli tohtori Lindfors hänen kanssaan minun luokseni ja sanoi minulle: "tässä saan esittää tohtori Lönnotin, jota niin hartaasti olette toivonut näkeväne." Saattanet arvata että jouduin hämilleni; kaikeksi onneksi en sentään kokonansa kadottanut mielenmalttiani. Onpa tosiaan hauska tutustua häneen. Hän on puolittain luvannut Runebergille tulevansa kesällä Haiharaan. — Lönnotista puhuttaessa johtuu mieleeni Suomen lukeminen. Minä opettelen suomea, se on, minä luen suomea sanakirjan avulla. Se käy hitaasti, etenkin kun Renvallin sanakirjasta ei ole suurtakaan apua sille, joka ei osaa latinaa." —

Lisätäkensä hiukan niukkoja tulojaan oli Runeberg 1832 vuokrannut suuremman huoneuston ja ottanut poikia täyshoitoon. Luonnollista on, että se lisäsi hänen vaimonsa työtä ja toi hänelle paljon huolia. Z. Topelius, joka oli Runebergillä täyshoidossa, kertoo tästä Strömborgin muistiinpanoissa:

— "Rouva Fredrika Runeberg oli 27 vuoden ijässä kalpea nuori rouva, jolla oli kauniit, sielukkaat silmät ja pitkä tumma tukka arkioloissa koruttomasti käännetty ylöspäin korvien kohdalta, samaten kuin vanhuuden päivinäkin. — Hän oli väsyneen näköinen, hiljainen ja ujo, paitsi silloin kuin hän läheisten ystävien piirissä innostui tahi sai tilaisuuden älykkäällä, henkevällä tavallaan ottaa osaa vilkkaaseen keskusteluun. Vaikka en koskaan kuullut hänen valittavan tai lausuvan tyytymätöntä sanaa, tuntui minusta, kuin hän olisi kantanut raskasta, vierasta kuormaa. — Harva, joka silloin näki hänet niin heikkohermoisena ja hentona terveydeltään, olisi voinut aavistaa, että hänestä sittemmin tulisi kuuden vahvan pojan äiti ja että hän itse, kestäen koettelemuksia, joiden painon alle moni voimakkaampi henkilö on sortunut, olisi elänyt 72:teen ikävuoteensa." —

Että rouva Runebergin sielussa piilevä alakuloisuus juuri tähän aikaan tavallista enemmän ilmeni, sitä todistavat hänen kirjeensä. — "Minä itse tunnen, että on ikäänkuin kävisin harmaassa raskaassa sumussa, joka verhoaa koko sisällisen olemukseni, pyrkiipä se joskus herättämään synkkiä aavistuksiakin, en ole lainkaan entiselläni."

Tämän surumielisyyden syyt lienevät kyllä selvät. Vaikka hän ei missään sitä suorastaan mainitse, saatamme pitää varmana, että hänessä heräsi entistä kiihkeämpi innostus opintoihin ja kirjallisiin toimiin juuri näinä vuosina, jolloin hänellä oli vähimmin aikaa sammuttaa tätä henkensä janoa. Useitten täyshoitolaisten ohessa hänellä oli luonansa nato, joskus kaksikin, ja selvää on, ett'ei vähävaraisen perheen emännällä, jonka tuli pitää huolta näin monesta perheenjäsenestä, ollut aikaa eikä tilaisuutta kirjalliseen työhön, ei ainakaan entisaikaan, jolloin kaikki tarpeet valmistettiin kotona. Mutta samalla kuin hänen aikansa hupeni taloustoimissa, kehitti häntä seurustelu miehensä ja hänen ystäviensä kanssa Lauantaiseurassa. Emme siis oudoksu kuullessamme, että hän valitti "rikkaan hengen alakuloisuutta ja kaihoa siitä, että häneltä puuttuu kykyä", ja että tämä valitus kävi sitä haikeammaksi, mitä läheisemmin hän liittyi aikansa nerokkaimpiin henkiin.

Lisäksi hänen terveytensä oli hyvin horjuva, ja kuulo vuosi vuodelta huononi. Kuinka urhokkaasti hän kantoi nuo koettelemukset ja kuinka lujasti ja hellästi hän samalla oli liittynyt mieheensä, sitä todistaa m. m. kirje, joka on päivätty helmik. 15 p:nä —38.

— — "Minun korvaparkani ovat ottaneet heittäytyäkseen melkein liian kuuroiksi. Mieleeni johtuu juuri ajatus, että ne varmaankin ovat ruvenneet harrastamaan pietismiä ja alkavat itsekseen tuumailia kuinka ne saisivat hankituksi omalle vähäpätöiselle itselleen tyynen ja rauhallisen elämän, ajattelematta että niiden velvollisuus olisi olla hyödyllisinä jäseninä minun ruumiissani, joka ei ollenkaan olisi tyytyväinen, jos jokainen jäsen rupeisi huolehtimaan vaan omia asioitaan, omaa tilintekoaan, omaa pientä ylpeyttään j. n. e. Tästä johtuu mieleeni, mitä sinä viime kirjeesi lopussa mainitset. Tämä meidän aikamme herättää niin usein tärkeitä kysymyksiä, että ne pyrkivät esille yksin naistenkin kirjeissä. No, miksei? Tahtoisin, että nuo *kadotetut, jotka menevät suoraa tietä turmioon*, kuten Runeberg hyvinkin usein heistä sanoo, sovittaen pietisteihin heidän oman lempilauseensa (vaikka ei tuolla ylpeydellä, joka pitäisi kadotettuina kaikkia niitä, jotka eivät vaella juuri meidän tietämme, kuten *he* tekevät) — niin tahtoisinpa toki, että joku heistä kerran saisi kuulla Runebergin puhuvan siitä asiasta, kun hän on oikein (niin, minun täytyy käyttää tuota sanaa) "haltioissaan". Mutta mitäpä se auttaisi; siihen joka tahallaan tekeytyy kuuroksi, ei mikään vaikuta. Kirkas ja valoisa, aivan kuin katselisin suoraan Jumalan kasvoihin, on minusta meidän uskontomme koko ihanuudessaan ja rakkauden runsaudessa, kun kuulen hänen näin puhuvan, ja tummien, vähäpätöisten tomuhiukkasten lailla haihtuvat nuo onnettomat opit, jotka perustuvat Raamatun sanan vääriin selityksiin.

— — Nyt vasta olen oppinut oikein ja täydellisesti käsittämään, kuinka kallisarvoinen minulle on mieheni. Mikä valo, mikä itseänsä ja maailmaa käsittävä henki hänessä asuu! Ihanata on nähdä, kuinka hän hajottaa kaikki sumut, karkoittaa kaiken epäröimisen, kuinka kaikki selvenee ja kirkastuu hänen puhuessaan jokaiselle, jolla vaan on korvat kuulla."

Epäilemättä tämä miehen henkielämää ymmärtävä rakkaus sulostutti rouva Runebergin arkielämän, joka muuten oli niin täynnä työtä ja huolia. V. 1835 suotiin puolisoille suuri ilo: heille syntyi poika. Vaikka rouva Runebergin velvollisuudet täten lisääntyivät, näyttää hänellä kuitenkin olleen aikaa auttaa miestänsä sanomalehtityössä. Hänen kirjoituksistaan v. 1835—36 mainittakoon "Det värsta" (Pahin kaikista)-niminen runo, neljä nimiarvoitusta ja joukko käännöksiä ranskan, englannin ja saksankielestä. Rouva Runebergin kirjeet todistavat, että hän miehensä kanssa ahkerasti seurasi uutta kirjallisuutta. Siitä hän vähä väliä puhuu kirjeissään, mainiten mielenkiinnolla äsken ilmestyneitä teoksia ja lausuen niistä mielipiteensä.

— — "Oletko nähnyt von Braunin runoja? Merkillistä, että ne ovat saaneet osakseen niin lyhyen ja ylenkatseellisen passituksen Litteraturtidning'issä. Meidän mielestämme hän on juuri paraita, jotka

näinä vuosina ovat esiintyneet. Hän ainakin koettaa käydä omaa tietänsä eikä haikaile ja vetistele muiden mukaan, kuten nykyään on yleisenä tapana." —

Tällaisia, virkeätä kirjallista harrastusta todistavia lausuntoja on kirjeissä kesken sukkelia sanasutkauksia ja hauskoja arkielämän kuvauksia.

Jouluk. 10 p. —34.

— — Minun täytyy myöntää, että minä puolestani en voi olla ylpeilemättä siitä, että meidän sukuun kuuluu kolme miestä, joiden muistoa on kunnioitettu kuten Porthanin, Chydeniuksen ja Tengströmin (piispan). Omituista, lapsellista on asiata lähemmin ajatellessa, tällainen ylpeys, mais c'est plus fort que mois, (se on minua vahvempi) sanoi rouva Salmberg. — —

— — Minä lähetän sinulle pienen pöntön puolukkapäärynöitä, jotka minä syksyllä keitin. — — Minä muistelen että sinä sanoit niistä pitäväsi, kunpahan ne nyt olisivat sinusta hyvänmakuisia! Katteeksi on pantu puolukoita, jotta ne suojelisivat päärynöitä, ne kun ovat pahoja homehtumaan; nuo puolukat sinun täytyy kuoria pois. Olisin halusta lähettänyt kilohailiakin, mutta minulla ei ole koko syksynä ollut edes kunnia nähdä, vielä vähemmin maistaa sitä laatua tavaraa; tänä vuonna on kilohailimaailmassa varmaankin ollut kova katovuosi." — —

Syksyllä 1836 Runebergille syntyi toinen poika, ja sen jälkeen äiti oli kauan sairas ja heikko. Seuraavana vuonna toukokuussa tapahtui muutto Porvooseen, jonne Runeberg, kuten tiedetään, tuli lyseon lehtoriksi, ja jossa perhe asui hänen kuolemaansa asti. Rouva Runeberg kaipasi suuresti pääkaupunkiin jäänyttä rakasta ystäväpiiriä. Alussa häntä ei laisinkaan miellyttänyt uusi olinpaikka.

— — "Meidän elämämme menee täällä tavallista yksitoikkoista menoaan", kirjoittaa hän ystävälleen. — — "Herrat vierailevat innokkaasti keskenään, mutta heidän ja naisten välille "on suuri juopa kiinnitetty". Kyllä minusta olisi mieluista muuttaa takaisin Helsinkiin." — —

Kesäisin perhe oleskeli Kroksnäs'issä, joka paikka pian tuli rouva Runebergille rakkaaksi. Suuresti hänen mieltänsä myöskin näkyy virkistäneen matka, jonka hän teki vuotta jälkeen Porvooseen muuttamisen. Käytiin Punkaharjulla, Imatralla, Savonlinnassa, Sortavalassa y. m. paikoissa. Hän kirjoittaa tästä:

— — "Monet paikkakunnat, joiden kautta matkustimme, saattoivat meitä ajattelemaan, että ulkomaalaiset eivät ole aivan väärässä kuvatessaan Suomea autioksi ja sivistyksen puutteessa olevaksi maaksi. Näki ikäviä seutuja, jotka eivät olleet samallaisia kuin Hämeen ja Pohjanmaan viljelemättömät maisemat ja vielä vähemmin ne muistuttivat viljeltyjä ja siistiä rannikkoseutujamme. Ei maanviljelystä, siellä täällä vain joku viheliäinen kaski; asujamet ovat siinä määrin kaskenpoltolla raastaneet ja hävittäneet maan, ett'ei silmäkantamalla useinkaan näe muuta kuin jonkun kitukasvuisen puunvesan, joka on vaivoin päässyt maasta nousemaan, mutta ei ennätä puolta kyynärää korkeammaksi, ennenkuin se uudelleen poltetaan poroksi. Imatran näimme, mutta se ei varmaankaan esiintynyt loistossaan; siinä sanottiin olevan tavattoman vähän vettä. Mutta tuskinpa se koskaan voinee kauneudessa kilpailla Kyröskosken kanssa, ei ainakaan nyt. Runebergin mielestä se oli kuin myllynränni, jättiläisten rakentama tosin, mutta sittenkin myllynränni. — — Luonnon ihmeen, vähän huomaton, mutta verrattoman ihanan olemme nähneet; se on tuo niin sanottu Punkaharju lähellä Savonlinnaa. Anna anteeksi, Hebe kulta, mutta sitä täytyy Hämeen harjujen sanoa "sedäksi"!

Hänen sisällisen ja ulkonaisen elämänsä vaiheita lähinnä seuraavina vuosina kuvaavat parhaiten Augusta Lundahlille kirjoitetut kirjeet. Siitä syystä painatamme tähän niistä muutamia otteita:

Ilman päivämäärää.

— «Taaskin vuosi kulunut loppuun. — — Olkoon alkava vuosi sinulle runsaan ilon vuosi, joka kuljettaa kintereillään pitkän rivin iloisia tovereita, eli oikeastaan jälkeläisiä, sillä saattaahan melkein sanoa, että jokainen uusi vuosi syntyy edellisen sylistä. Toivotan sinulle tyyneyttä, iloa ja rauhaa, johon sekaantukoon huolia niin vähän kuin mahdollista, mutta en minä ymmärrä "rauhan valkoisia kyyhkynsiipiä" tahi muuta tuollaista kiiltokorua, jommoista vast'ikään luin eräässä kirjeessä. Sinun täytyy pitää hyvänäsi — minun arkipuheluni paperille pantuna.

Syysk. 20 p. —37.

— — Sinä et voi kuvitella, kuinka minä täällä elän erilläni muusta maailmasta, sinä käsität, että minä tarkoitan kirjallista maailmaa, sillä tieteellinen ja valtiollinen maailma minua huvittaa niin vähän, että minä en edes luo silmäystä sanomalehtiinkään, jotka kuitenkin näissä asioissa voisivat auttaa minua pääsemään tuosta minun täydellisestä tietämättömyydestäni ajan tapausten suhteen. — — Tämän paikkakunnan elämää en vielä voi sanottavasti arvostella — — mutta tuota viihtymyksen tunnetta, joka syntyy siitä, ett'ei tarvitse valita sanojaan, koska tietää olevansa varma siitä, etteivät toiset ymmärrä

väärin — sitä minä suuresti kaipaen, kun vielä lisäksi kuulun niihin ihmisiin, joiden aina on ollut vaikea seurustella vierasten kanssa. — —

Viihtyykö Runeberg vai ei, sitä minun on vaikea sanoa. Luonnollista on, että hän kaippaa paljon, ja käsittääkseen kuinka paljon kaivattavaa hänellä on, täytyy tuntea kuinka sielustaan ja sydämestään hän oli kiintynyt siihen todellakin harvinaisen sivistyttävään ja sivistyneeseen henkeen, joka vallitsi niissä nuorissa miehissä, joiden kanssa hän Helsingissä seurusteli. Mutta samalla hän on siinä kohden onnellinen, että kaikki ihmiset ja kaikki harrastukset herättävät hänessä mielenkiintoa. Hän sanoi kerran minulle: — — "Minusta tuntuu kuin voisinkin kirjoittaa täällä paljon, minulla on mielessäni niin paljon valmista, jota tahtoisin kirjoittaa ja sinä tiedät, etten minä koskaan kirjoita kesällä vaan ainoastaan talvella — ja elämä täällä, onhan sekin tavallaan talvea." En kuitenkaan luule, että me kumpainenkaan olemme oikeastaan kärsineet siitä, mitä ikäväksi sanotaan. Kotini on hauska, lapset ovat yleensä olleet terveitä ja kilttejä, minulla puolestani on ollut niin tyyni ja iloinen aika, että se epäilemättä on elämäni valokohtia.

Toukok. 15 p. —38.

— — Siellä oli tänä iltana mamseli ***, tuo kaunis, Runebergin "Hannan" ilmeinen kaksoissisar. Ihana kuin enkeli, suloinen, hieman vallaton, sanomattoman sulava liikkeissään. Joka ainoa liike ilmaisee: "oi, kuinka hauska on olla kaunis", — mutta niin suloisella ja lapsellisen luontevalla tavalla, ettei se vähääkään loukkaa. Hän on, kuten sanottu, Hannan ilmeinen kuva. Minä pidän niin paljon hänestä, tahtoisin pitää hänet luonani saadakseni hyväillä häntä. Hän muistuttaa vähän Azourasta, mutta enemmän Hannaa."

Marrask. 11 p:nä —38 päivätty kirje päättyy sanoihin: — "Runeberg istuu omassa huoneessaan valvomassa muutamia koulupoikia, jotka — kuten tavallista sunnuntaisin — ovat suorittamassa jälkeentuntoaan." —

Tammik. 24 p:nä —39 hän kertoo pienen pojan syntymästä.

— — "Runeberg olisi ollut taipuvainen antamaan hänelle Jonaksen nimen Almqvistin mukaan." — Asia kun ratkaistiin arvalla, joutui "Jonas" tappiolle.

Hänen terveytensä oli yhä edelleen heikko. Tammik. 4 p:nä —41 hän kirjoittaa:

— — "Koko minun sisällinen olemukseni on niin lamassa, ett'ei mikään voi oikein innostuttaa minua. Usein tahtoisin itkeä tietämättä mistä syystä. Se on kiittämättömyyttä ihmisessä, joka elää niin onnellisissa oloissa kuin minä, mutta neljän kuukauden vankeus vuoteessa, se jo yksinänsä lamauttaa mieltä, etenkin kun sen lisänä vielä on tuo suunnaton raukeus ja voimien vähyys, joka minua vaivaa. Musiikkia en ensinkään jaksa kuulla, se rasittaa minua niin, että muutaman minuutin kuluttua olen aivan sairas."

Tammik. 11 p:nä —41.

— "Kesken kaiken — — mitä sinä ajattelet "Murgronan"-nimisestä julkaisusta? Naiskirjailijat näkyvät olevan samaa laatua kuin laulajattaret: ne, jotka johonkin kelpaavat, antavat ihmisten pyytää itseään loppumattomiin asti ja pysyvät sittenkin ääneti ja ne, jotka ovat kaikkein keinoimpia, laulaa laklattavat ihmisten pyytämättä, silloinkin kuin heidän pitäisi olla vaiti.

— — Minun "Nunnani"[1]? Se on Morgonbladet'issa v. 1833, eikä olisi koskaan joutunut sinne eikä mihinkään muuhunkaan lehteen, ellei Runeberg olisi tarvinnut palstantäytettä. Minä siihen aikaan autin häntä tekemällä käännöksiä sanomalehteen, ja niin hän tuli panneeksi siihen pari pikku novelliakin, jotka minä silloin kirjoitin sovittaen pituuden sen mukaan, kuin sanomalehden palstat vaativat. Luulenpa sinulle siitä joskus maininneeni; tuskinpa sinä muuten olisit kuullut, että minä sen olen kirjoittanut? Sillä luulen että Runeberg on ainoa, joka siitä tietää. Toivoisin myöskin, ett'et sinä siitä kenellekään mainitsisi.

[1] Tarkoittaa tuota ennen mainitsemaamme "Den unga nunnan"-nimistä novellia.

— — Minä elän hiljaista elämäni, en voi enkä tahdo herättää mitään huomiota, vaikka joskus huvikseni olen viskannut jonkun kuvan paperille, varsinkin tätä nykyä entistä useammin, seuraelämä kun minun kuurouteni takia on kadottanut niin paljon viehätystään ja minun täytyy jollain tavoin ilmaista mitä mielessäni liikkuu. Harmaa pussini on minun yleisöni, joskus, mutta ani harvoin, Runeberg, useimmin "minun kirjalliset tuotteeni nielee oikein ahmimalla vilkas yleisö" — takkavalkea, tahi melkein yhtä vilkas — pikku poikieni kädet, jotka tekevät niistä kukkoja, mausterasioita, ukkoja ja rouvia." — —

Kesäk. 21 p:nä —43.

— — "Heti kun terveysveden juonti on päättynyt, panee Hebe nelijalkaiset siipensä liikkeelle ja lentää suoraa tietä Kroksnäs'in pilkulliseen saliin — — taikka myöskin — — pyhään Porvoon kaupunkiin. — — Kunhan saan edeltäkäsini tietää tulostasi, niin järjestelen töitänini vähän pois tieltä saadakseni hiukan kömpiä ulos siitä kuoresta, jonka taloustoimet ja tuhannet nuppineulahuolet kutovat perheen emännän ympärille. — — Oletko lukenut Aimé Martin'in kirjaa "Perheen emäntien kasvatuksesta"? Minä parhaillaan sitä luen. — — Ranskalainen on aina ranskalainen, olkoon hän nimeltään S:t Julien, Lamartine tai mikä tahansa, olkoon hän tuntematon tahi maan kuulu, luontoaan hän ei muuta. Joskus tämä Aimé Martin sentään on varsin kaunis. — —

— — — Kynä heiluu kädessäni kuin riepu, ja ajatukset putoilevat paperille repaleina, mutta sittenkään en saa lopettaneeksi. Minä luulen että tuo niin sanottu *hitaus* on sitä laatua, että kun kappale kerta on pantu liikkeeseen, niin se ei voi pysähtyä, ellei joku este pakota sitä pysähtymään. Sinä et voi kuvitella, mikä ajatusten laiskuus minua tällä haavaa vaivaa ja mikä rentomielisyys ja löyhyys on saanut valtaansa koko minun olentoni." — —

Saatuansa tiedon Augusta Lundahlin kihlauksesta Pirkkalan rovastin, Walleniuksen kanssa, kirjoittaa rouva Runeberg jouluk. 15 p:nä —43:

— — "Me siis emme enää koskaan saa nähdä Augusta Lundahl ja luonamme! Kantakoon sitten Augusta uutta nimeänsä ilolla! — — Niin, tervetuloa säätyyn, minulla vanhana papinmuorina on täysi syy sinua tervehtää!" —

Helmik. 8 p:nä —44.

— — "Varmaankin kuluu pitkä aika, ennenkuin minä totun sinun uuteen nimeesi, joka epäilemättä sinun korvissasi kuuluu varsin tutulta, mutta ei ole helppo *kuvitella* henkilöä uusissa oloissa, paljoa helpompi on tottua *näkemään* häntä niissä. Nyt minä alan *odottaa* kirjettä sinulta. Kun on ollut koko kuukauden naituna, lienee jo toki aika ruveta muistelemaan vanhoja ystäviä. Minä sanon *koko kuukauden*, sillä merkillistä on, kuinka pitkiltä ensimmäiset viikot jonkun tärkeän tapauksen jälkeen tuntuvat. Minä muistan, kuinka minusta kaksi viikkoa häittemme jälkeen tuntui kummalliselta ajatella, että avioliittomme oli kestänyt ainoastaan kaksi viikkoa. Tosiaankin, minä luulen, etteivät nämä kolmetoista vuotta nyt muistellessa tunnu paljoa pitemmiltä."

Huhtik. 15 p:nä —45.

— — "Minä olen jotensakin reipas ja hyvissä voimissa, saattaisinpa melkein sanoa että olen "ehompana entistäni", kuten Lemminkäinen. — — Älä sentään usko että olen mikään jyrkkä Fennomaani, vaikka tulinkin maininneeksi Lemminkäisen, mutta olen juuri tänä iltana lukenut suomea, ja vielä päälle päätteeksi Kalevalaa. Meitä on täällä muutamia, jotka kokoonnumme jonkun kerran viikossa lukemaan ja puhumaan suomea. Puhuminen on tosin useastikin pelkkää hutiloimista, mutta lukeminen, se käy hyvää vauhtia. Tänä iltana yhdeksän lehteä. Muistatko että minä ennen uurastin suomen lukemisessa? Helpompaa suomenkieltä minä jo alan ymmärtää, mutta Kalevalaa lukiessa täytyy tuon tuostakin turvautua Castrénin käännökseen. Minua hiukan harmittaa se että ihmiset luulevat meidän harrastavan asiaa muka *muodin* vuoksi (minkä muun nimityksen minä sille antaisin?), mutta tämä meidän seuramme ei ole mikään hetken päänäpistö: se päätettiin perustaa jo kaksi vuotta sitten. Jos voisi olla jotakin, joka herättäisi minussa inhoa suomea kohtaan, niin sen tekisi tosiaan tuo riita ja melu, joka on aivan liiaksi vastenmielistä, juuri Saima-lehden tapaista. On tosiaankin ikävätä nähdä miten asiata, jonka itse on sydämessään säilyttänyt pyhänä ja kalliina, toiset melulla ja hälinällä kuljettavat kansanjoukossa ikäänkuin huomiota herättävänä näytelmänä, päivän polttavan kiistan aiheena; ja varsinkin silloin kuin ei tuosta kaikesta voi olla muuta seurausta kuin se että melu turmelee sen asian, jota huutajat tahtoivat edistää, kuten nyt on laita. Mutta huutamalla ei tähän aikaan edes hajoteta Jerikon muureja, vielä vähemmin sillä häthätää rakennetaan mitään suurta ja kaunista, sellaista, jonka Jumalan käden turvissa täytyy hiljaisesti kasvaa vuosisatojen vieressä."

Toukok. 12 p:nä —46.

— — "Sattumatta vanhoja kirjeitä järjestellessäni tulin lukeneeksi useita sinun entisaikaisia kirjeitäsi; sydämeni lämpeni, mieleni valtsi sellainen kaipaus, että minun täytyi heittää kesken kaikki tehtävät ja kirjoittaa sinulle. Muinaisten aikojen muistot elpyivät, näin, miten me yhdessä istuimme suuressa keinutuolissa ja tuskin uskalsimme mennä sulkemaan ovea, joka oli auki pimeään kamariin, sille aikaa kuin Runeberg saattoi kotiin sinun veljeäsi, johon äskeiset keskustelut hengistä ja kummituksista olivat tehneet yhtä syvän vaikutuksen kuin meihinkin, ja hän ei sen vuoksi uskaltanut yksin mennä hautausmaan ohitse. — —

— — Kukapa tämän maailman vaivat välttäneet? Valitettavasti täytyy melkein aina poissa olevia ystäviä ja omaisia muistellessa olla varma siitä, että heitä paraikaa painaa joku huoli. — —

— — Ah, kuinka minä kaipaen *ilmaa*. Koko talveen en ole jaksanut monta kertaa mennä ulkopuolelle oman pihan porttia. Seuraelämästä olen aivan vieraantunut ja omituiselta tuntuu, että taas vähitellen saan ruveta ihmisiä näkemään. — — Täytyy kuitenkin varoa, ett'ei tulisi niin kokonaan sulkeutuneeksi lastenkamariinsa, ett'ei vihdoin enää osaa iloita omista lapsistaankaan. Olen nähnyt tuollaisia erakkoäitejä, ja sekään ei kelpaa. Mutta tunnustaa täytyy, että ihmisten joukkoon meneminen kysyy oikeata tahdon ponnistusta." — —

Vähitellen perheen lapsiparvi lisääntyi. Miltä rouva Runebergistä tuntuivat äidin ilot ja tuskat, sitä todistaa seuraavat hänen sanansa sen johdosta että hänen ystävälleen oli syntynyt pieni tyttö: —

Syysk. 6 p:nä 1850.

— — "Ah sinua onnellista, joka olet niin pitkälle päässyt, minä olen tuollainen raukka, joka, niin usein kuin olenkin sen kestänyt, kuitenkin joka kerta odotan tuota kovaa hetkeä pelvolla ja kauhulla, jota on mahdoton hillitä, ja joka hirmun henkenä minua ahdistaa ja katkeroittaa joka ainoan hetkeni."

Toukok. 24 p:nä —56.

— — "Iloiseksi tulin, kun tunsin päällekirjoituksesta sinun käsialasi. Kirjeesi saapuessa olin paraikaa sitronakiiseliä vatkaamassa enkä saattanut jättää työtä kesken, vaikka minulla oli palava halu päästä kirjettäsi lukemaan. — — Se jolla, kuten minulla, jo ennestään on niin paljon työtä ja huolia, että huomaa olevansa kykenemätön täyttämään edes vähäistä osaa velvollisuuksistaan, ei oikeastaan toivoisi lapsilauman lisääntyvän, varsinkaan, jos on, kuten minä, aina koko tuon pitkän odotusajan niin perin sairas ja kykenemätön olemaan liikkeellä, — — raukea, laiska, — sietämätön yhdellä sanalla sanottuna. Mutta siitä huolimatta nuo pikku lapsukaiset ovat kuitenkin niin äärettömän rakkaita, ettemme millään ehdolla tahtoisi heitä kadottaa, kuin meillä kerran ne on." — —

Samassa kirjeessä hän kirjoittaa jokapäiväisestä elämästään: — — "Minä elän enimmäkseen kodissani, jossa minä mielestäni olen vähän samallinen kuin "entinen eukko", joka makasi pöydän alla päissään ja vaikeroitsi: "tässä minun täytyy rehkiä ja reuhtoa enkä sittenkään pääse paikaltani hievahtamaan". Minä kyllä koetan parhaani perään ahertaa askareissa, mutta sittenkin minusta tuntuu, kuin en koskaan saisi töitäni tehdyksi, uusia ilmestyy ennenkuin minä ennätän saada edelliset pois tieltä. Muutamia vuosia on kaikki kynäleikki ollut kokonaan karkoitettuna, mutta minä kaipasin sitä tosiaan liian paljon, enemmän kuin kunnolla kykenin kestäämään, ja oikeastaan Runebergin kehotuksista minä taas olen joskus, silloin tällöin jonakin yksinäisenä sunnuntai-iltana vähän kirjoittaa tuherthanut. Se on minulle kuitenkin virkistykseenä, sillä miten onkaan, sitä tulee aivan liian Marttamaiseksi, ellei koskaan saa jakaa ajatuksiaan muille ihmisille, ja minä varsinkin vajoan hyvin helposti yksipuolisiin Martan huoliin huonon kuuloni tähden, joka estää minua hankkimasta sisälliselle olemukselleni vapaata ilmanvaihtoa edes seuraelämässä." — —

Yhä edelleen ystävykset vaihtavat ajatuksia kirjallisista kysymyksistä.

M. m. rouva Runeberg kirjoittaa kesäk. 15 p:nä —52:

"Minä vihaan tuota ranskalaisten muotiin saattamaa hakkelusta, jommoiseksi he muodostavat kaiken, mitä he kirjoittavat: olivat asiat miten tahansa kiinteässä yhteydessä keskenään, niin pitää ne sittenkin silvottaman pieniksi mureniksi ja sirotettaman hajalleen esim. näin:

Minä läksin ulos kävelemään.

Ulkona oli kevät.

Augusta lienee varmaan ollut hieman kevään kaltainen.

Luultavasti, koska hän johtui niin elävästi mieleeni.

Minun täytyi ajatuksissani vähän puhella hänen kanssaan, j. n. e. — —

Herttaisella hyväntahtoisuudella ja hieman leikillisesti hän kuvaa heikkoa terveyttään ja siitä johtuvia hankaluuksia. — —

— — "Minä olen kankea ja hyvin lihava ja väsyn vähä väliä, sillä minun on perin vaikea oppia muistamaan, että minä olen vanha ja kömpelö ja koetan vielä joskus olla toimessa niinkuin ennenkin, mutta minun täytyy pian lakata, koska on mahdoton jatkaa, ja sitten minä olen jäykkä ja nolo perästäpäin." — —

1850-luvulla noin v:sta 1856 alkaen alkoi Litteraturbladissa ilmestyä sarja pieniä kynäelmiä, joiden kirjoittaja oli rouva Runeberg, nimimerkki —a —g. Ne olivat oikeastaan suorasanaisia runoelmia, keveitä, henkeviä, surunvoittoisia — joskus oli kuvauksessa hieman katkeruutta tahi leikillisyyttä. Myöhemmin ne painettiin erityisenä kirjana nimellä "*Teckningar och Drömmar*" (Kuvaelmia ja

Unelmia).

Näitten runoelmien pääsäveleenä on myötätuntoisuus kärsiviä, heikkoja ja unhotettuja kohtaan. Kirjoittaja kuvaa kärsivällistä kotieläintä, jota omistaja rääkkää, kukkasta, joka varomattoman käden katkaisemana kuihtuu päivän paahteessa, yksinäisyydessä pusertunutta kyyneltä, hiljaisen kärsijän kätkeytyä tuskaa — hän ei mitään unhotta, kaikki kärsimyksen muodot hän muistaa, elottoman luonnonkin huokaukset näkyy tuntevan tämä nainen, jonka kynän myötätuntoisuus on terottanut. Tahtoisipa sanoa, että tämä kirja on tosi naisellinen, sillä se kuvaa kaikkia unhotettuja, ellei olisi oikeampaa sanoa, että se on ylevästi inhimillinen. Kirjoittaja on, kuten ensimmäisessä, "Aikyn"-nimisessä kertomuksessa sanotaan, "etsinyt kätkeytyjä kyyneleitä, jotka kenenkään huomaamatta ovat maahan pudonneet — — — sekä niitä, jotka ikuisen lumen maassa ovat jäähelmiksi hyytyneet — että niitä, jotka polttavan kuumina putoilevat Etelän hiekkaan." Mutta varsinkin hän on "etsinyt ja koonnut kaikki kyneleet naisen sydämmen syvyydestä".

Tämä ominaisuus juuri onkin tämän kirjan suurimpana merkityksenä. "Kamtschadalens hustru" (Kamtschalaisen vaimo), "Indianens qvinna" (Indianinainen), "Odaliskan" (Haareriorjatar), "Hildred", Kuhinanuis dotter (Kuhinanuin tytär), "Qvinnan på Tongatabu" (Tongatabun nainen) "Salik Sardar Khans maka" (Salik Sardar Khani'n, puoliso), "Simrith" ja "Aikyn"-nimisissä kertomuksissa kuvataan osaksi vaimon kovaa kohtaloa siellä, missä moniavioisuus vallitsee, osaksi tuota tuskallista miehen vallan alaisuutta ja vapauden puutetta, joka ahdisti ja tavallaan vieläkin ahdistaa naisia sivistyneitten kansojen keskuudessa. Runollisen kauniilla kielellä, kuvaamataidolla, joka on niin hienoisen puhdas, että lukija tulee ajatelleeksi perhosten leikkiä kukkasten keskellä, kertoo kirjailija Amulamelasta, kamtschalaisen vaimosta, joka vapaaehtoisesti palvelee rikasta Tummea, jotta hänen oma miehensä saisi tämän tyttären, Shachin, vaimokseen; indiaaniniaisesta, joka, vaikka mies oli hänet vanhuuden tähden jättänyt, kuitenkin salaa seurasi häntä sotaretkillä ja imi myrkyn haavasta, kun vihollisen myrkytetty nuoli oli tunkeutunut miehen ruumiiseen; Valista, haaremin orjattaresta, joka haaremin rautaristikon takaa siunaa valkoista miestä, jota hän on oppinut rakastamaan, silloin kuin tämä mies sotavankina oli hänen kansansa luona Kaukasiassa; arabialaisnaisesta, joka kuuliaisena vaeltaa erämaahan hakemaan lääkittäviä yrtejä parantaakseen puolisonsa lempikoiraa ja hevosta, vaikka jalopeurat ja tiikerit häntä kiljuen seuraavat ja joka uskollisuutensa palkaksi saa vastaanottaa teltaansa miehensä uuden puolison ja tulla hänen orjattarekseen; Tongatabun naisesta, joka tuomitaan kuolemaan siitä syystä että hän varastaa jumalille pyhitettyjä kokospähkinöitä ja niiden nesteellä pelastaa miehensä, joka on janoon kuolemaisillaan.

"Aikyn" on nuori Samojeedilaisnainen. Neljäntoista vuotisenä hän on myöty kiersilmäiselle Mirgän'ille, joka heittää hänen syötäväkseen kalvetut luut. Kun muukalainen rukoilee, ettei tämä löisi vaimoan, joka ei jaksakaan kantaa liian raskasta taakkaa, vastaa mies ylenkatseellisesti: "mitä varten minä olisin ottanut itselleni vaimon ja maksanut hänestä kalliin hinnan, kolmekymmentä poroa, ellen sitä varten, että minulla olisi joku, joka kantaa minulle puita ja vettä ja toimittaa askareeni? Nainenko ihminen? Uh, saastainen eläin!"

Kun vieras surkuttelee Aikyn'iä, vastaa tämä; — "oletko sinä vaimosta syntynyt, onko sinun maassasi naisia, koska minua surkuttelet? Enhän minä ole kovaosaisempi muita naisia, sellainen on meidän kohtalomme. — Se johtuu siitä, että nainen on heikko, että hän on huono. Num on tehnyt hänen sellaiseksi. Eihän poro saa valittaa sitä että ihminen häntä rääkkää; ei metsäkana saa valittaa, että hänet paulaan pyydetään; ei nainen saa valittaa orjanosaansa. Niin on sallittu."

Muukalainen tahtoo viedä Aikyn'in omaan maahansa ja lupaa hänelle siellä valoisampia päiviä, mutta Aikyn ei suostu. Hän sanoo muukalaiselle:

— — "Näin kertoo heimomme vanha taru: muinoin eli eräs tietäjä, hänen nimensä oli Urier. Hän oli kaikista tietäjistä korkein, oli viisaampi kuin kaikki muut. Mutta hänen mielestensä maa oli huono, hän ikävöitsi taivaaseen. Urier kutsui molemmat vaimonsa ja käski heitä valmistamaan uudet vaatteet heille kaikille ja poroille uudet valjaat, ja mitään vanhaa ei saanut ottaa mukaan. Urier kohosi korkeutta kohden re'essään ja vaimot kohosivat niinkään, kumpainenkin omassa re'essään, porot vetivät heitä taivasta kohden. Mutta Urier huomasi, ettei hänen nuoren vaimonsa poro jaksanutkaan nousta ylöspäin, vaan reki alkoi laskeutua maata kohden. Urier kysyi syytä ja vaimo vastasi: — "minä ompelin pukuuni nauhan, jonka olin ottanut lapsen kapalosta. Se vetää minua maata kohden. Anna minun palata takaisin. Urier antoi hänen palata maahan, mutta toinen vaimo nousi hänen kanssaan taivaan kirkauteen, ajoi siellä vahvoilla poroilla, eikä koskaan kärsinyt puutetta, sillä siellä oli yltäkylläisesti metsänriistaa ja kaikellaista hyvää."

"Vieras, sinä olet viisas kuin Urier. Ystävä, sinun luonasi olisi taivaan autuus. Mutta Aikyn'in puvussa on nauha lapsen kapalosta, hän ei voi sinua seurata."

Onpa kuin kirjailija tässä vertauskuvallisessa kertomuksessa olisi tahtonut viitata siihen, että nainen useimmiten jaksaa kestää kärsimykset — olkoot ne sitten hienompaa tahi karkeampaa laatua — siitä

syystä, että häntä kiinnittää niihin "nauha lapsen kapalosta", äidinrakkaus, säälivä hellyys lasta kohtaan, joka ei omasta tahdostaan ole maailmaan syntynyt ja jolla ei ole muuta turvaa kuin äidin syli. Tässä kertomuksessa myöskin sattuvasti kuvataan tuota sokeaa, alistuvaista uskoa, että "sellainen on naisen kohtalo", joka usko on alhaisella sivistysasteella elävän naisen tunnusmerkkinä ja joka heikkona jälkikaikuna ilmenee siinä kärsivällisyydessä, jolla sivistynytkin nainen kantaa kuormansa.

"*Hvad skall den gamla?*" (Mitä vanhasta?)-nimisessä kertomuksessa, joka oikeastaan on suorasanaisten runoelma, käsitellään aihetta, jota kirjallisuudessa tuskin tavattaneekin muualla kuin Mathilda Roos'in "Mormor"-nimisessä kertomuksessa. Siinä ilmenee haikea katkeruus naisessa, jonka sydän vielä hehkuu nuorekasta innostusta, mutta joka kuitenkin syrjäytetään siitä syystä että hän on "vanha" — s. o. ei enää ole nuori *naisena*.

— — "Mikä on vanha nainen? Rikka silmässä, tikku jalassa?"

Kuinka voisi vanha iloa luoda? Hänen täytyy vajeta, hänen täytyy hävitä. Silloin, kun ei kukaan häntä huomaa, antaa hän parhaimman riemun. — —

— — Mistä syystä tahtoo vanhakin elää, miksi on hänelläkin tunteet, miksi hän tahtoo kurkistaa ovensa ulkopuolelle?

— — Sieltä sisältä kuuluu iloista puhetta, siellä helähtelee raikas nauru. Nuoret miehet siellä innostuneina puhuvat elämän suurista unelmista, kaikesta kauniista, ihanasta. Älköön vanha nainen menkö sinne karkoittamaan nuorten iloa.

— — Hiljaa, hiljaa, sinä olet vanha nainen, nuku, nuku, hyvää yötä!" — —

Varmaankin merkkillisin kaikista näistä kuvauksista ja unelmista on "*Facetter af qvinnans lif*" (Särmiä naisen elämästä). Siinä ilmestyy niin nykyaikainen katsantotapa, niin selvä käsitys naisen asemassa esiintyvistä heikoista kohdista, että sitä luulisi meidän päivinä kirjoitetuksi.

Joukko rouvasväkeä on koolla. He kuuntelevat vanhan lasimestarin lesken kertomusta. Hänen isänsä oli ollut naistenräättäli Turussa, ammattikuntansa viimeksi eloon jäänyt jäsen. Mutta uusi aika toi uudet tavat, kaupungin varattomat herras naiset alkoivat yhä enemmän ruveta naisten vaatteita ompelemaan, he vaativat työstään vain kolmannen osan siitä, mitä räättäli oli ottanut ja ihmiset rupesivat teettämään vaatteitaan heillä.

Tämä suuresti suututti vanhaa naistenräättäliä. Kun hänen tyttärensä "ymmärtämättömyydessään" pyysi että isä opettaisi häntä leninkejä ompelemaan, ärjäsi ukko: — "sinä, sinä, minun omaa lihaani ja vertani! Ei ikinä, niin paljon minulla toki lienee omassa talossani valtaa, ettei naisväki täällä saa tunkeutua miesten tehtäviin. — Tyttö lähetettiin erääseen rouvasväen kouluun, oppi siellä sanomaan "oui madame" ja "Dieu vous bénisse", ompeli koko vuoden erästä häiveompelutyötä, "siinä oli eräs mamseli, jota koulurouva sanoi Lotaksi, ja hän itki eräällä haudalla, jota sanottiin hänen rakastajansa, Wertherin, haudaksi".

Kun Turun ompelijattaret lähettivät senaattiin anomuksen, että heille suosiosta ja armosta suotaisiin oikeus ommella naisten vaatteita ja anomukseen suostuttiin, oli tuo vanha räättäli raivoissaan. "Jos naisväki rupeaa ottamaan leivän meidän suustamme, niin kyllä minäkin näytän heille, että vielä on laki ja oikeus maassa." Hän osti maatilaa, jotta lapset saisivat periä "maanlain mukaan", siten nimittäin että pojat saivat kuusi osaa ja tytär seitsemännen. Poikien koulunkäynti tuli maksamaan paljon, jonka vuoksi isän kuollessa ei omaisuudesta ollut paljon jäljellä. Millä tyttö tulisi toimeen? Ranskalla ja häiveompelulla ei hän leipäänsä saanut ja hänen silmänsä olivat niin heikot, ett'ei hänestä ollut tavalliseksi ompelijaksi, ja siinä työssä olisi täytynyt alituisen ahertaa, jos sillä aikoi elää.

Vihdoin hän pääsi lasimestarin vaimoksi. Alussa olivat asiat hyvällä tolalla, mutta mies rupesi ryyppiskelemään, ja vaimon sekä vanhimman tyttären, joka vähitellen oli oppinut lasimestarin ammatin, täytyi yksin hoitaa liikettä. Tälläkin tavoin olisi tultu toimeen, ellei mies viinapäissään olisi alituisen särkenyt lasiruutuja. Hänen kuollessaan perheen elämä tuntui hyvin huolestuttavalta, sillä leski, nainen kun oli, ei saanut harjoittaa liikettä ja kisälli vaati liian suurta palkkaa: Vihdoin leski tapasi erään vanhan, irstaan lasimestarinsällin, joka suostui *nimeksi* olemaan liikkeen etupäässä eikä vaatinut palkkaseen muuta kuin viinaa, ruokaa ja vaatteita. Kun tämäkin kuoli, suostui maistraatti siihen että lesken 12-vuotias poika työnjohtajan nimellä kirjoitettiin liikkeen omistajaksi. "Ja niin erinomaisen hyvä hän oli minulle ja siskoilleen", lopettaa leski kertomuksensa, "että hän antoi meidän kaikkien elää siitä mitä ansaitsimme verstaassa."

Lasimestarin lesken poistuttua rouvasväki jatkaa keskustelua, ja siitä saamme tietää kunkin elämänvaiheet. Eräs joukossa on nimeltään Cecilia, jonka isä oli aikoinaan ollut oppinut kemian tutkija. Cecilia oli nuoruudessaan auttanut isää laboratorioissa. Vihdoin tutkimisen halu siihen määrin valtasi hänen mielensä, että hän kirjoitti tieteellisen tutkimuksen eräistä omista tekemistään kemiallisista

havainnoista. Kun isä oli lukenut tyttärensä kirjoituksen, syleili hän häntä huo'htaen: "ah, minkätähden sinä et ole poika!"

Tämä tapaus näyttää säikähdyttäneen isä ukkoa ja saattaneen hänet huomaamaan, "ett'ei hän ollut kasvattanut tyttärtään oikealla tavalla". Ikäänkuin korjatakseen erehdystään lähetti hän tyttärensä rouvasväen kouluun. Cecilian sieltä palattua sanoi isä: "nyt, tyttöseni, täytyy sinun oppia keittämään puuroa." Cecilia keitti sekä puuroa että muita ruokia, mutta jäi kuitenkin naimattomaksi. Isän kuoltua löydettiin tuo kemiallinen tutkimus, jonka tyttö oli nuoruudessaan kirjoittanut. Cecilia kun usein oli ollut isän käsikirjurina luultiin että tämäkin oli kuolleen tiedemiehen työtä. Se painettiin ja herätti tavatonta huomiota. Asiantuntijat ylistivät vainajan vaatimattomuutta, hän kun oli pitänyt salassa tärkeän kemiallisen keksinnön. Cecilia luki ja kuuli kaikki mitä hänen tutkimuksestaan sanottiin. Mutta vaikka se ilahutti häntä, piti hän visusti salassa sen tekijän, sillä hän kovasti pelkäsi "sinisukan" nimeä. Hän yhä edelleen kutoi sukkaansa, joi kahviansa ja karkoitti siten kaihonsa joka kerta kuin hän alkoi uudelleen ikävöidä entisiä kemiallisia harrastuksiaan.

Ameliella oli talous ja lapset, ja hänellä ei mielestään ollut aikaa lukemiseen. Hän ei antanut "kastekkeen kuohua" kirjain takia, hän antoi almuja kaikille, jotka tulivat hänen keittiöönsä, mutta hän ei "sekaantunut vaivaishoidon asioihin juoksemalla "rouvasväenyhdistyksissä", ia siitä syystä hänellä oli useimpina viikon pävinä aikaa käydä kylässä tai ottaa vastaan vieraita. "Sillä eihän sitä ihminen ole mikään orja, ja kunhan vaan ei pyri sekaantumaan sellaiseen, mikä ei naiselle kuulu, silloin on kyllä aikaa seuraelämään."

Aurora taas ompeli korko-ompelua — melkein vaan korko-ompelua. "Minulla on pieni talous, johon menee tavallisesti vain pari tuntia päivässä. Mieheni on koko päivän virastossa. Joskus minä iltaisin luen romaania, sillä siihen on Jumalan kirkas valoisa päivä nyt minusta vähän liian hyvä, ja vaikeatajuisempi lukeminen tietysti ei tule kysymykseenkään, se ei ole naista varten. Joskus minä käyn vieraissa, mutta sekin tuntuu tyhjältä, ja sitten minä taas ompelen korko-ompelua, ja tiedättehän te että minulla on oikein kauniita kauluksia."

Augusta taas aina salaa uneksi työtä tehdessään. Hän ajatuksissaan sepitti ihania runoja kehdon ääressä, käsityötä tehdessään ja keittäessään. Sisällisen pakon vaatimana hänen täytyi joskus panna jotain paperillekin, hän ikäänkuin viskasi tuhansia kysymyksiä eri muodoissa maailmalle ja sai aina saman vastauksen: "nainen, hoida talouttasi, keitä ruokasi, emännällä ei ole aikaa runon tekoon tuhlata!" Ystäviltä ja vierailta, miehiltä ja naisilta, kirjoista, sanomalehdistä, suullisista keskusteluista, kaikkialta aina vaan sama vastaus. Ja sitten hän karkoitti ajatuksensa, kaivoi maahan runoutensa ja onnistui vihdoon "näkemään vain mullan, ei kukkasia".

Sophie oli aivan nuorena sairastunut erääseen noita tauteja, "jotka me tavallisesti uskomme lääkarille silloin kuin on liian myöhäistä niitä parantaa". Alkuvuosina hän aikoi matkustaa Amerikkaan saadakseen turvautua naislääkäriin, mutta sitten hän heitti sen mielestään, sillä "jos sinne lähtisivät kaikki naiset, jotka kärsivät siitä syystä, etteivät voi pakottaa itseään mieslääkäriin puoleen kääntymään tahi pitkittävät avunpyyntöään siksi kuin on liian myöhäistä, silloin syntyisi oikea, kansainvaellus". Nyt hän kokosi kaikki rahat, jotka hän vaan voi saada säästymään, perustaakseen stipendirahaston vastaisille naislääkäreille.

Elise oli kihloissa ollessaan sairastunut rokkoon. Taudista paratessaan hän oli saanut käsiinsä vuosikerran "Åbotidningar"-nimistä lehteä, johon meidän maamme jaloimmat ja valistuneimmat miehet kirjoittivat. Vaikeatajuisemmat kirjoitukset hän jätti lukematta, sillä niitä hän ei ymmärtänyt, mutta pienemmät, runolliset kappaleet hän luki. Mitä ne sisälsivät? Kauneuden ylistystä. Kauneutta kehuttiin siksi, joka antoi naiselle hänen korkeimman, ainoan arvonsa, mutta rumuutta ivattiin, esiintyi se missä muodossa tahansa. "Niin ajattelevat jaloimmat, parhaimmat!" se oli hänen ensimmäinen ajatuksensa. Hän alkoi hautoa mielessään sitä, että hän itse oli kadottanut kasvojensa kauneuden, ja lopputuloksena oli, että hän päästi sulhasensa vapaaksi. Sittemmin hän oppi urkuja soittamaan paikkakunnan vanhan urkurin johdolla, toimitti usein hänen virkaansa ja vanhuksen kuoltua hän hoiti veljensä virkaa, joka oli Eliseltä oppinut urkuinsoittamistaidon ja sai viran vanhan urkurin kuoltua. Vaikka Elise veljensä sairauden aikana oli kokonaista kaksi vuotta toimittanut tämän virkaa, "koska hänen paikkansa ei näkynyt alas kirkkoon", vaikka hän oli tehnyt työnsä aivan mitättömästä maksusta, ja vaikka ei ketään miestä voitu siihen työhön saada — ei hän sittenkään veljensä kuoltua saanut virkaa, koska hän oli nainen. Sen jälkeen hänellä ei ollut mitään päämäärää ja hänen elämänsä oli iloton ja kolkko. "Jalo ja suuri runoilija antaa naiselle sen neuvon, ett'ei hänen pitäisi pyrkiä olemaan mitään muuta kuin kaunis ja suloinen, niillä ominaisuuksillahan nainen oikeastaan maailmaa hallitsee. Minä luulen että useimmat mielellään noudattaisivat tätä neuvoa, — mutta ei ole niinkään helppoa tehdä itseään kauniiksi ja suloiseksi."

"Särmät" päättyvät seuraaviin sanoihin: — — "Elisellä on toki jotakin jälellä, — — välttämättömyys ommella ahkeraan voidakseen elää. Mutta tuo uhkaava kummitus, ompelukone, se vaeltaa nyt maasta

maahan. Annahan, kun keksijät kehittävät sen korkeimpaan täydellisyyteen ja se joutuu yleisesti käytäntöön — mitä silloin naiselle jääpi? Parasta olisi rakentaa valmiiksi suunnattoman suuret vaivaistalot, jotta niihin mahtuisi kaikki ne naiset, jotka jäävät leivättömiksi, silloin kuin ei tämä ainoa ja viimeinen heille myönnetty työ enää tuota heille edes niukkaa leivänpalaa."

Ja tämä ennustus on toteutunut, sillä mitä ovat nuo "vanhain kodit", arpajaiset "häveliäille köyhille" y. m. yritykset, joilla armeliaisuus koettaa sovittaa mitä yhteiskunta on rikkonut? Eivätkö nuo kaikki ole vaivaistaloja ja vaivaiskassoja naisille, jotka eivät ole saaneet sellaista kasvatusta, että he kykenisivät työllään elättämään itsensä?

Huomattavimpia Fredrika Runebergin kuvauksista on kappale: "Tre som flyttade till Sverige" (Kolme Ruotsiin muuttanutta). Siinä hän puolustaa Fredrika Bremeriä juuri silloin, kuin melkein koko sivistynyt yleisö Skandinaaviassa oli kääntänyt hänelle selkensä "Herthan" vuoksi. "Siihen aikaan", käyttääksemme rouva Runebergin sanoja, "Fredrika Bremerin nimeä mainittiin ainoastaan silloin kuin tahdottiin häntä pilkata. Ja hanhet — — koettivat etsiä tuon jalon naisen työstä kaikki pienimmätkin heikkoudet ja nokkivat niitä, kovasti kirkuen." Meillä on täysi syy kiitollisina iloita siitä, että Suomessa oli edes yksi puolustaja tuolla jalolla naisella, joka yhdellä ainoalla iskulla oli omalla kädellään viskannut pois sen rajattoman suosion, jonka hän oli kirjailijatoimellaan voittanut, uhraten sen totuudelle ja oikeudelle.

"Kuvauksien ja unelmien" kirjoitustavasta on sanottu, että siinä huomaa Almqvistin ja Andersenin vaikutusta ja että se paikoin on haaveellista. Tämä huomautus on epäilemättä oikeutettu, mikäli se tarkoittaa sitä että rouva Runeberg, samaten kuin useat sen ajan mieskirjailijatkin sekä Ruotsissa että Suomessa, ovat saaneet vaikutuksia Almqvistilta. Mutta hänen hengentuotteidensa kokonaisvaikutus on kuitenkin sellainen, että lukija huomaa Fredrika Runebergillä olevan aivan omintakeisen tyylin, joka on niin runollinen, voimakas ja elävän havainnollinen, että meidän maamme harvoissa naiskirjailijoissa lienee tuskin ainoatakaan, joka tässä kohden voisi vetää hänelle vertoja.

Jo se seikka, ett'ei hänen tuotteissaan huomata laisinkaan Runebergin vaikutusta, osoittaa tämän kirjailijan suurta itsenäisyyttä. Hyvin *omintakeinen* luonne mahtoi olla henkilöllä joka, vaikka oli suuren neron kanssa jokapäiväisessä kanssakäymisessä ja liittynyt häneen hellimmillä siteillä, kuitenkin säilytti oman itsenäisen käsitystapansa.

Mutta se että hän oli Runebergin puoliso, vaikutti että yleinen mielipide heti alusta hänet tavallansa syrjäytti. Kuvaavaa on, että Litteraturblad ilmoitti hänen toisen teoksensa "Fru Catharina Boije och hennes döttrar" (Rouva Catharina Boije ja hänen tyttärensä) heti Runebergin teosten jälkeen, alkaen arvostelun viittaamalla kirjailijoitte keskinäiseen suhteeseen ja lausumalla rouva Runebergin teoksesta vaan muutamia hyväntahtoisia sanoja, ja kuitenkin on yllä mainittu teos meidän maamme parhaita historiallisia romaaneja. Esitystapa on tunnustettu oivalliseksi, historiallinen värytys on totuuden mukainen. Harvat arvostelijat ovat edes huolineet kiinnittää huomiota tuohon terävään ja lahjomattomaan arvostelukykyyn, jolla kirjoittaja kuvaa sodan kauhuja ja julmia tekoja, vaikka tämä käsitystapa juuri on kirjan johtavia aatteita ja todistaa, ettei tekijän silmää ole lumonnut tuo tavaksi tullut sotaisen komeuden ja loiston ihailu. Rouva Runebergin kirja on lyhyesti sanottuna "naisen kirjoittama kertomus sodasta".

Luonnollista oli, että kirjaa, joka ilmestyi Runebergin ja Topeliuksen aikana ja joka vielä lisäksi oli naisen kirjoittama, väitettäisiin näiden kirjailijain mukaan kirjoitetuksi. Niinpä J. V. Snellman Litteraturbladissa jotenkin ivallisesti valitti, että "tuo harmillinen välskäri on joka paikassa tiellä", — muuten olisi kieli Rouva Catharina Boijessa ollut hyvinkin historiallisesti todenmukainen. Jälkimaailma, joka puolueettomasti voipi kirjaa arvostella, huomaa helposti tämän väitteen vääräksi juuri sillä perustuksella, että kirjassa kuvataan sotaa tuolla omintakeisella tavalla, josta ylempänä on mainittu.

Näissä kahdessa teoksessa Fredrika Runeberg esiintyy ensimmäisenä suomalaisena, joka puhuu naisen puolesta, esittää hänen kärsimyksiään, toiveitaan. Kuinka hänen mielipiteensä naisen asemasta vähitellen kehittyivät, osoittavat hänen kirjeensä Augusta Walleniukselle sekä myöskin kirjailija Emilie Björksténille, joka oli hänen ja Runebergin monivuotinen uskottu ystävä. Viimeksi mainittu kirjekokoelma on hyväntahtoisesti annettu näitten rivien kirjoittajan käytettäväksi.

Augusta Walleniukselle kirjoitti rouva Runeberg:

— — "Oletko lukenut mitä mamseli Bremer kirjoittaa "Strauss'in riitakysymyksen johdosta"? En muista nyt kirjan nimeä[1]. Olen nähnyt vain muutamia otteita "Frejassa", mutta olisin mieluummin suonut, ett'ei hän olisi sitä kirjoittanut. En tiedä, mutta minusta tuntuu, kuin naisen ei pitäisi sekoittaa ääntänsä meluun, silloin kuin riidellään jostain päivän kysymyksestä, etenkin jos väittely koskee sellaista kysymystä, jota minä pitäisin yksityisen pyhänä asiana: uskonnollista tunnetta, eli, vaikkapa ei juuri tunnettakaan, vaan ajatusta, uskonnollista vakaumusta. Minä tahtoisin kaihtaa kätkeä sen maailman silmiltä; se mikä syvimmällä sydämmessämme asuu, tuntuu minun mielestäni olevan vain

meitä itseämme varten, tahi mahdollisesti puolisoa, rakastavaa ystävää, isää tahi äitiä varten — ja sitten kaikki nuo tieteellisistä lauselmista tehdyt lisävarustukset, minua sellaiset eivät miellytä, ei ainakaan naisen *kirjoittamina*. Ehkäpä se ei olisi ollut minusta vastenmielistä, ellei kirjoittaja olisi ollut tuo rakastettava meidänmaalainen, jota en tahtoisi nähdä muullaisena kuin aina herttaisena, aina suloisena." — —

[1] "Morgonväkter".

Mutta jotenkin samoihin aikoihin hän kirjoitti Emilie Björksténille kirjeen, jossa hän itse tietämättään puhuu ylläolevaa kirjettänsä vastaan:

— — "Minä uskon, että jos ihmiset eivät laatisi naiselle niin paljon turhanpäiväisiä ohjesääntöjä, vaan antaisivat hänen vapaasti kehittyä ilman henkisiä kuristusnauhoja, niin minulla on siksi suuri luottamus hyvään Jumalaan, että minä uskon hänen alusta pitäen asettaneen naisen vaiston niin hyvään vireeseen, että hänkin voisi saavuttaa ihanan ja rikkaan päämäärän." — —

Muutamia vuosia myöhemmin kirjoitti hän Augusta Walleniukselle: — "Tiedätkö, Augusta, minä rakastan uutta aikaa, tuota nuorta, eteenpäin rientävää. Jumalan kiitos, minä voin koko sieluni syvyydestä riemuita siitä, että maailma edistyy, ja se edistyy todellakin. Olen onnellinen, etten kuulu noihin vanhoihin ihmisiin, jotka luulevat että asiat ovat hullusti, kun ne eivät ole samalla kannalla kuin heidän nuoruudessaan, ja että maailma aivan varmasti kaatuu kumoon, jos se saapi kulkea rataansa sillä tavalla kuin se tahtoo. Minäkin tahtoisin tarttua pyörään, mutta ainoastaan mukaan päästäkseni, kun en omin avuin jaksa seurata. On tosiaankin virkistävää nähdä, miten kaikki edistyy, eikä maailmassa ole mitään, joka siinä määrässä saapi meidät ihaillemaan sitä voimaa, joka niin viisaasti asetti että luomakunnan täytyy pyrkiä eteenpäin suurempaa valoa ja jalostumista kohden. En voi ymmärtää kuinka se, joka uskoo voimalliseen ja viisaaseen Jumalaan, saattaa samalla luulla, että maailma päivä päivältä huononee. Silloinhan Jumala olisi huono rakentaja, jonka käten työt vuosi vuodelta rappeutuvat, kuten ihmisten työtkin. Onhan ihanaa ajatella, että kaikki nuo aatteet, jotka nyt itävät, saavat tulevaisuudessa versoa ja kantaa hedelmää. Vähät siitä, jos minä silloin lepäänkin haudassani enkä saa nähdä satoa, onhan tuhansia toisia, jotka iloitsevat kaikesta siitä jalosta ja hyvästä, joka silloin on ennättänyt kasvaa."

Vähäistä myöhemmin hän kirjoitti Emilie Björksténille: —

— — "Mies on toiminut, nainen on kärsinyt. Aktiivi — passiivi, kieliopillisia nimityksiä käyttäkseni. Piilekö tulevaisuuden helmassa toinen verbi, s. o. toinen toiminnan muoto, joka soveltuu ilmaisemaan naisenkin maailmaa, saapiko hän tulevaisuudessa toisenkin historian, sen tulevaisuus ratkaiskoon. — — Jos minulla olisi ollut aikaa ja tilaisuutta tämän asian tutkimiseen, olisin ennen kaikkea tahtonut kirjoittaa naisen historian. — — — — —"

— — Runeberg lähettää terveisiä ja sanoo olevansa kauheasti suuttunut sinuun — — kun sinä panit hänen nimensä minun nimeni jälkeen. Hän ei sano koskaan suvainneensa sitä että sanotaan esim. *hyvät naiset ja herrat*. No, jos siitä on kysymys, niin minä kyllä olen samaa mieltä kuin hänkin. Nainenhan on yleisesti elämässä asetettu *toiselle* sijalle, miksi siis valheellinen, ylenkatseeseen vivahtava kohteliaisuus on asettavinaan hänet *ensimmäiselle* sijalle, silloin kuin ihmisille viskellään imartelun kiiltokorua? No niin, tähän Runebergin pilapuheeseen sekaantui nyt pisara katkeraa totta." — —

V. 1862 ilmestyi romaani "Sigrid Liljeholm", jonka aihe on nuijasodan ajoilta. Se on sekä esitystavan että suunnittelun puolesta heikompi kuin tekijän molemmat varhaisemmat teokset, mutta sillä on kuitenkin arvonsa meidän maamme historiallis-romanttisessa kirjallisuudessa.

Seuraavana vuonna rouva Runebergia kohtasi suuri suru: hänen miehensä sai halvauksen metsästysretkellä ja oli sen jälkeen kuolemaansa asti vuoteen omana. Vaimo eli siitä pitäen yksinomaan häntä varten. Hänen kuulonsa kävi päivä päivältä huonommaksi, silmät heikkenivät siitä että hän alituisen, usein 6—8 tuntia päivässä, luki rakastetulle sairaalle. Viimeisinä vuosina hän ani harvoin kävi kotinsa ulkopuolella; levottomuus siitä että hänen poissa ollessaan joku vahinko saattaisi tapahtua sairaalle, pidätti häntä alituisen hänen läheisyydessään. Tämä elämäntapa tietysti heikoksi hänen omaa terveyttään. Kuinka paljon hän siitä huolimatta jaksoi *ajatella* eri asioita, sitä todistavat hänen kirjeensä ennen mainituille ystäville.

Helmik. 14 p:nä 1865 hän kirjoittaa Emilie Björksténille:

"Minä en oikein tiedä mitä minä tarvitsen parantuakseni: ilmaa, mutta — minä luulen kaikista eniten — ystävällisyyttä. — Niin, olisi tosiaankin tehnyt sydämmelleni hyvää, jos olisin uskonut, että juhlassa yksi ainoakin ihminen edes hetkiseksi loi ystävällisen ajatuksen "suuren miehen" vähäpätöiseen vaimoparkaan, joka ei muitten vaimojen lailla saa tuntea olevansa "yksi" hänen kanssaan, jota yli kaiken rakastaa, mutta joka joskus kaihon hetkenä toivoisi, ettei olisi asetettuna niin etäälle hänestä. Ja

kuitenkaan minä en ole tuollainen itsekäs olento, joka tahtoisin vetää hänet alas minun luokseni. Minä luulen, että sinä et oikein ymmärrä minua, mutta — oletko lukenut erään Stagneliuksen kirjoittaman kappaleen (nimeä en muista) jostain Juliasta, joka tahtoo seurata rakastettuaan vaikka kadotukseen? Olen syvästi tuntenut, että tämä haaveellinen kappale on pohjaltaan tosi. Tuhansia kertoja minä sanon itselleni, kuinka väärässä minä olen, kuinka itsekäs minun sydänparkani on, — jos hän on tähti, niin pitäisihän minun tyytyä siihen, että rannan miljoonien hiekkajyvästen kanssa saan eheällä ilolla katsella hänen valoisaa rataansa, mutta se minun sieluani vihloo, että minä toki tahtoisin tuntea asuvani samassa ilmapiirissä kuin hän, ja se onnellinen tunne minulla olisi, jos hän olisi L., E., B. tahi ken tahansa meidän naapureistamme, ja kuitenkin, Jumala varjelkoon, minä en suinkaan tahtoisin vaihtaa häntä L:n, E:hen tahi B:hen. Mutta sittenkin minusta on kuin tuntisin tulevani häntä hiukan lähemmäksi nyt, sillä nythän minä huomaan olevani hänelle jonkun verran hyödyksi, ja siitä syystä minä monasti tunnen sielussani oikein lämmintä ja kirkasta päivänpaistetta, kun huomaan, että minä todella voin häntä ilahuttaa ja viihdyttää. — —

— — Älä haudo surullisia ajatuksia! — — Niin minä sanoisin, ellen omasta kokemuksestani tietäisi, kuinka voimakkaita vihollisia yksinäiset ajatukset ovat ja kuinka vaikea niitä on karkoittaa. Anna anteeksi, että minä olen kirjoittanut kummallisen, haaveellisen kirjeen, mutta muista kuinka minun täytyy sulkea sieluuni kaikki ajatukseni, kuinka minä en koskaan, en hetkeäkään, vapaasti puhu kenenkään ihmisen kanssa ilmaistakseni, mitä sisällisessä olemuksessani asuu, äläkä sitten oudoksu sitä, että ummehtuneesta sydänkammiosta virtaa hieman omituinen ilma, kun sen ovea joskus vähän raoitetaan. Ja kuitenkin sopisi odottaa, ettei kuuttakymmentä ikävuotta lähestyessä veri enää näin kiihkeästi kuohuisi. Luulisihan, että vanhus toki olisi ennättänyt saada sydämmeensä yhtä paljon lunta, kuin hän on saanut harmaata hapsiinsa. Ja kuitenkin on minun niin vaikeata — — — — aina näyttää tyyneltä, aina tasaiselta. — —

Maalisk. 14 p:nä 1866.

— — Minusta, joka elän kaukana muusta maailmasta, tuntui omituiselta äskettäin kuulla kerrottavan, minkälaisiin vaatteisiin ihmiset tuonnoin Helsingissä olivat puetut eräissä kemuissa. Olipa kuin olisin kuullut kuvattavan naamiohuveja. Täytyyhän ihmisellä, täysikasvuisella lapsella, olla jotain leikkikaluja. Jolla ei ole muuta, hän leikkii vieraissa käyntiä ja pukee sekä riisuu nukkeaan, vielä silloinkin, kuin hänellä ei enää ole muuta nukkea, kuin oma itsensä tahi miehillä vaimonsa.

Olenpa minäkin näihin aikoihin usein nukkea pidellyt: tarkoitan kynääni. Olen iloinen, kun sillä voin leikkiä. En siitä syystä, että luulisin saaneeni aikaan mitään, millä jotain arvoa olisi, mutta, kuten sanottu, kullakin täytyy olla nukkensa rattonaan. Tässäkin pitää paikkansa totuus, että ihminen ei elä ainoastaan leivästä. Mutta onhan luonnollista, ettei ääneen lukeminen aamusta iltaan juuri sanottavasti edistä kynän toimintaa, varsinkin jos luettavaksi sattuu sellaisia kirjoja, jotka eivät innostuta mieltä. Kun on sitten hädin tullen saanut suunnitelluksi sen minkä aikoi sanoa, on vapaa hetki lopussa, ja juuri kun ajattelee: niin sen pitää olla! — silloin on kirjoitushetki lopussa, ja kun se kenties moniaitten päivien perästä palajaa, silloin on kaikki unhotettuna, ja kynäilijä saa pannuksi paperille vanhasta varastostaan vähän kuivaa ruokaa sen lämpimän keitoksen asemesta, jonka hän tuoreena luuli tuoksuvan hyvältä ja tyydyttävän makuaistin vaatimuksia. Uh, mokomia keittiövertauksia, sanonet sinä tuskastuneena! Mutta kukin valitsee vertauksensa oman ammattinsa alalta. Sellaista on enimmäkseen ollut koko minun kynäilyni; erotus vaan oli se, että ommellessa, kehdon ääressä ja keittiössä monta kertaa runouden perhoset liehuivat ja ne voi saada käsiinsä, mutta kun lukee ääneen kaikenkaltaisia kirjoja, niin ei sellaista saata tapahtua koskaan. Kaikki kirjailijat valittavat, etteivät ne perhoset, jotka he saivat paperille kiinnitetyiksi, aina ole ihanimpia niistä, jotka heidän mielikuvituksensa kukkaistarhoissa liehuivat. Mitä silloin sanoisikaan se, joka ei ole koskaan mielestään ollut oikeutettu ajattelemaan: "nyt, nyt minä tahdon tavoittaa kauneimmat perhosten taajasta parvesta", vaan ainoastaan: "no, nyt minulla on hetkinen joutoaikaa, sattuisikohan täällä likimailta liehumaan joku sulosiipi, jotta saisin sen kiinni?" ja silloin ei, totta tosiaan, saa kaikkein kauneimpia käsiinsä. Siitäpä syystä — — — ei olekaan aivan houkuttelevaa lähettää tuollaisia perhosia maailmalle. Jospa jonakin hetkenä heräisikin tuo uhkarohkea ajatus, että muillakin muka voisi niistä iloa olla, silloin kyllä taas tuntee heikkoa kiusausta, mutta niin uhkarohkeat ajatukset eivät nyt enää yleensä ahdistu minua, ja niin minun kynäntuotteeni saavat nukkua "viheriäisessä pussissani". Minä en tosiaan tiedä, kuka enää voisi lausua kehottavan sanan, ei kukaan muu kuin sinä, jonka kanssa minä näistä asioista puhelen. En minä enää voi toivoa näkeväni Runebergin silmissä tuota iloista hyväksymistä, joka ennen innostutti ja rohkaisi minua enemmän kuin mikään muu. Yhden ainoan kappaleen minä olen hänelle lukenut sitten hänen sairastumisensa, ja ulkona kirjallisessa maailmassa on —a —g varmaankin yhtä unhotettu, kuin kaikki muutkin vanhojen kalenterejemme suuret ja pienet kirjaimet. — —

Huhtik. 2 p:nä —66.

— — Kiitos, herttaiseni, ystävällisyydestäsi, kun lähetit minulle tuon korean kupin, mutta tiedätkö, kyllä minä vähitellen teen sen Runebergin kupiksi, vaikka minun nimeni on laidassa, sillä jonkun

kapineen pitäminen erityisesti minua itseäni varten, sehän ei ollenkaan soveltuisi eikä olisi minun tavallisen luonteeni mukaista. Marikin heti myhähti, kun minä sanoin, että se oli ajottu minun kupikseni. Niskaansa nykäyttäen hän sanoi: "no niin, jos se olisi professorille, niin sitten olisi toista", eikä hän sitä asetakaan minun paikalleni. Minä en ole koskaan ollut sellainen henkilö, jonka takia olisi jotain tehty. Ei, olenpa sittenkin valitettavasti: minä kun eläissäni olen paljon sairastanut, olen tosiaankin tarvinnut ja saanut osakseni hoitoa ja huolenpitoa, mutta muuten en ymmärrä, kuinka se äiti, jolla on ainoastaan poikia, koskaan saisi tilaisuutta pitää vaaria arvostaan. Jos minulla olisi tyttäriä, silloin minä mahdollisesti istuisin arvokkaana sohvassa ja pitäisin itseäni perin tärkeänä henkilönä noitten nuorten heilakoitten rinnalla, mutta tokkopa tuosta silloinkaan tulisi tuon enempää. Ehkäpä äiti saisi työksensä ryömiä maassa heidän hameenliepeitään tasoittelemassa ja yöt päivät huolehtia siitä miten heidät saisi oikein hienoiksi ja somiksi, ja sitten haukotella nurkassa sillaikaa kuin vieraat mielistelevät tyttäriä, mutta äidin täytyy hyvän tavan vaatimuksesta istua näytteillä salissa. Sillä kannalla asiat useinkin kuuluvat olevan. — Ja kiitos Jumalan, syrjäisellä ja unhotetullakin on omat ilonsa. Minä muistan nuorena iloinneeni siitä, että monet tuttavani olivat erittäin kauniita tyttöjä ja minä sain *nähdä* heidät. "Jos minä itse olisin kaunis", ajattelin, "silloin ei minulla olisi ilo nähdä tuota kauneutta." Ja tämä pitää paikkansa monen asian suhteen. Ei tuhkimuksen paikka aina ole ikävin. — —

— — Minulla on se omituinen tapa, että puhuessani ja kirjoittaessani omat ajatukseni vievät minut mukaansa niin että tulen sanoneeksi sellaista, mitä en alkaessani lainkaan aikunut sanoa ja että tuo pieni kysymys, joka koski minua itseäni, tulee ikäänkuin lähtökohdaksi, josta ajatus itsestään johtuu johonkin yleisempään — ja niinpä toisista saattaa useinkin tuntua hyvin kummalliselta, kun luullaan minun yhä vieläkin puhuvan omasta itsestäni, kun minä jo kauan aikaa olen yksinomaan, ajatellut yleistä aatetta, vaikka tosin olen puhuessani tavallani viitannut omaan itseeni. Niinpä nytkin latelin pitkän jonon sanoja, jotka ovat sitä laatua, että jos minua niiden mukaan arvosteltaisiin, niin minua voitaisiin luulla perin nöyräksi, vaikka minä varsin hyvin tunnen heikkouteni: en ole nöyrä, niinkuin minun pitäisi olla; ylpeys on syvällä sydämessä niinkuin siemenet omenassa." —

Vaikka rouva Runeberg aina sanoo itseään kömpelöksi ja toimeettomaksi, niin ei hän suinkaan näytä ansainneen näitä nimityksiä. M. m. oli hän 16 vuotta puheenjohtajana eräässä rouvasväenyhdistyksessä, joka Porvoon kaupungissa ylläpiti koulua köyhille tytöille. Katovuosina 1866—67 hän otti uutterasti osaa useihin yrityksiin, joilla tahdottiin hätää lieventää. Hän kirjoittaa tästä rouva Walleniukselle 1866: —

Marrask. 17 p. —66.

— "Suokoon Jumala, että tämä hätä herättäisi kansassamme sellaisen voiman, että se uskaltaisi luopua vanhoista perintötavoistaan. Minä uskon että työvoiman lisääntyminen tuottaa enemmän todellista apua kuin suurempi säästäväisyyden into, sillä tuhlaajan rahat joutuvat usein työntekijän käteen. Jos varakkaat elävät liian säästäväisesti, silloin työmies näkee nälkää. Toisin on laita sellaisen säästäväisyyden, jota meidän maassa niin vähän ymmärretään, tarkoitan sitä, ettei ylenkatsota vähäistä tuloa ja tallennetaan sellaisetkin tavarat, joilla on vähän arvoa, toisin sanoen — kuten minun on tapana pojille sanoa — muistetaan että "sata kopeekkaa tekee ruplan".

— — Täällä, valmistetaan varsin kauniita olkihattuja, samoin monin paikoin Hämeessä. Tämän kotiteollisuuden luulisin karkoittavan tieltään useita ulkomaan hattuja ja kehittyvän kerran "niin, että meiltäkin vielä viedään hattuja ulkomaille." —

Useissa kirjeissä hän valittaa sitä ahdasmielisyyttä, jolla naiset vastustavat rouvasväenyhdistyksiä, pitäen niitä tarpeettomina ja väittäen että naiset niissä muka tulevat itserakkaiksi ja "liian emansipeeratuiksi". Rouva Runeberg sanoo, että hänen on täytyntä "käsin ja jaloin" tehdä työtä näiden yhdistysten puolesta.

Mutta vaikka hän oli vanha ja sairas ja vaikka velvollisuudet kodissa ja kodin ulkopuolella yhä kasvoivat, ei hän sittenkään voinut irrottaa ajatuksiaan vanhoista lempiharrastuksistaan.

Augusta Walleniukselle hän kirjoitti 1865:

— — "Minun sieluni unelmat — ovathan ne sittenkin henkeni lapsia; enkö siis iloitsisi, jos kuulen niiden herättävän vastakaikua jonkun toisen sielussa? Onko tämä turhamaisuutta? En tiedä, mutta nykyisen elämäni hämärässä minua ilahuttaisi se tieto, että ihmisissä olisi säilynyt ystävällinen muisto siitä vähäisestä, minkä minä olen koettanut sisällisen elämäni maailmasta ilmaista. Kiitos siis, ystävä, niistä ystävällisistä sanoista, joilla annoit minun ymmärtää, että joku vielä muistaa minun pieniä, vaatimattomia kynäilykokeitani, jotka kaikilta muilta jo lienevät unhoon joutuneet."

Ja Emilie Björksténille 1867:

— — "Minun sisällisessä elämässäni on synkän surumielisyyden salainen suoni, jota minä koko

elämäni ijan olen koettanut tarmoni takaa tuketa, mutta joskus sen kuohu käy minua voimakkaammaksi, särkee kaikki siteet, joilla olin koettanut sitä sulkea, ja suihkuua ilmoille kuni haavoitetun valtasuonen veri. Ja semmoisina hetkinä niinä aina olisin tahtonut paeta kaikkia ihmisiä ja lymytä kauaksi, jotta minun ei olisi tarvinnut suu naurussa teeskennellä iloisuutta ja kuunnella, kuinka ihmiset sanovat, että minä näytän reippaalta ja virkeältä, juuri kuin minusta itsestäni on tuntunut kuolema olevan niin lähellä, että lyhyvien, luettujen hetkien päästä saisin laskeutua lepoon. Tämän rauhattomuuden tehokkaimpana tuutilauluna on ollut lukeminen ja kirjoittaminen. Mutta nykyään, Rbg:lle lukiessani, se kuiskaa minulle kirjan rivien väliltä toisia sanoja, jotka kaikki päättyvät samaan loppusäveleeseen: "nuku, nuku!" Mutta minä en tahdo enkä saa ajatella enkä toivoa unta itselleni, niin kauan kuin vaan vähänkin voin palvella Runebergia, vaikkapa se hauskuus, jonka voin hänelle valmistaa, onkin perin vähäinen. Mutta hän on minuun *tottunut* ja hän kärsii, jos hänen totutuissa tavoissaan tapahtuu joku häiriö. Ei minulla ole pitkiin aikoihin ollut *aikaa* kirjoittaa, mutta pahinta on se, ettei minulla ole ollut *halua*. — —

Topelius oli täällä äsken. Hän kehotti minua julkaisemaan pikku kappaleitani "naisen asian, tuon suuren asian hyväksi, joka tarvitsee kaikki työntekijänsä". Mikä ajatus! Minun vähäpätöiset sepustukseniko siinä mitään vaikuttaisivat! Kiitos Jumalalle, joka on suonut minun nähdä tässä asiassa aamun sarastavan! Ja päivän valkenemista minä en silmänräpäystäkään epäile, vaikka sitä alussa pilvet vielä varjostaisivatkin. Vähät siitä, vaikka jokunen vuosisata vielä vierisi niiden huokauksista haikeitten vuosituhansien lisäksi, jolloin kärsijä ei luullut edes olevansa oikeutettu ilmaisemaan tuskaansa ja jolloin joka ainoa huokaus tuotti itsensä soimaamisen katkerat tuskat sydämmille, jotka olivat luulleet olevansa rikollisia siitä syystä että olivat uskaltaneet valittaa sitä että elämä oli täynnä *kieltäymystä* ja *kärsimystä*, joka näytti olevan naisen tarkoitusperä ja Luojan säättämä kohtalo. — "Sinä oikein vihaat miehiä", sanoi joku minulle tuonnoin. — "Niinpä niinkin", — vastasin minä, "sen huomaa parhaiten siitä, että ne, joita minä pidän rakkaimpina maailmassa, ovat kaikki miehiä." Minä olen aina ollut tuollainen vastakohtien ihminen. Itse jouduin kihloihin ja naimisiin ennenkuin ennätin vanhaksi tulla, ja kuitenkin olen harrastanut vanhain naimattomien naisten oikeuksien puoltamista; itse olen elänyt onnellisessa avioliitossa, ja kuitenkin olen sydämmeni halusta tahtonut saattaa kuuluville sorrettujen vaimojen valituksen. Itse olen saanut verrattain paljon kehittää henkeäni, paljon enemmän kuin moni muu, ja kuitenkin olen vaatinut naiselle oikeutta päästä sivistykseen. (Minun täytyy sentään myöntää, että minä tässä kohden olen syvästi tuntenut ja esittänyt valituksen, ikäänkuin sen olisi synnyttänyt minua itseänikin vastaan tehty väkivalta.) Mutta katso, juuri siitä syystä minä olenkin voinut saattaa julkisuuteen valituksen, jossa olen puhunut tuhansien puolesta; omia kärsimyksiäni olisin ollut liian ylpeä maailmalle ilmaisemaan." — —

Viimeisinä elinvuosinaan rouva Runeberg kirjoitti Finsk Tidskriftiin. Siinä hänen kirjoituksensa ilmestyivät nimellä *Silhouetter* (Varjokuvia). Ne ovat samaa laatua kuin "Kuvaukset ja Unelmat", mutta eivät kuitenkaan vedä niille vertoja. Hänen sen aikaiset kirjeensä ovat täynnä helliä, äidillisiä kuvauksia lasten kehityksestä, heidän toimistaan ja tulevaisuustuumistaan. Mutta vaikka yhteiset asiat niissä syrjäytyvätkin yksityisten harrastusten tieltä, ei kirjoittajassa kuitenkaan huomata tuota sydämmen syksyä, joka tekee ihmisen kylmäksi muitten kärsimyksille. Hänen lämmin myötätuntoisuutensa pysyi muuttumattomana.

Toukok. 6 p:nä 1877 sammui Johan Ludvig Runebergin elämä. Kaksi vuotta myöhemmin toukok. 28 p:nä 1879 seurasi vaimo häntä hautaan. Koko kansa itki suuren runoilijan kuolemaa ja vietti kiittolisena hänen muistoaan. Hänen vaimoansa suri ainoastaan ystäväpiiri, joka tosin oli sangen lukuisa, sekä muutamat harvat, "joiden sydämissä hänen sielunsa unelmat, hänen henkensä lapset olivat herättäneet vastakaikua". Mutta vaikka hän onkin elämänsä päivinä varjossa vaeltanut ja vaikka hänen runoutensa tähän asti on saanut osakseen paljon vähemmän huomiota, kuin se olisi ansainnut, on hänen muistonsa aikaa voittain yhä enemmän nouseva unhotuksestaan. Hänen nimensä on tuleva meille yhä kalliimmaksi, mitä enemmän Suomen naiset lähenevät tuota uutta aikaa, jota hän niin palavasti rakasti, aikaa, jolloin "tuhannet saavat iloita kaikesta siitä jalosta ja hyvästä, joka on kasvanut sen jälkeen, kuin hän on mennyt pois".

End of Project Gutenberg's Fredrika Runeberg, by Aleksandra Gripenberg

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK FREDRIKA RUNEBERG ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in

the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the

requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR

INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you 'AS-IS', WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.